

Glasmakerne fra Tyskland 1671–1867

Forord

Min farfar, Johan Christian Gundelach, interesserede sig meget for slægtsforskning. På sine gamle dage overdrog han sit håndskrevne materiale til min far, som gav det videre til mig, da jeg var interesseret i at fortsætte arbejdet.

I forhold til min farfars tid har jeg været godt hjulpet af internettet, der har givet adgang til meget materiale, bl.a. scannede kirkebøger og folketællinger i Danmark, Norge, Sverige og dele af Tyskland.

Det er lykkedes at spore vores slægt tilbage til sidste del af 1600-tallet i Holstein og Mecklenburg. Glasmagerne flyttede ofte, da glasværkerne brugte meget træ og derfor blev flyttet fra område til område i takt med udtynding af skovene. Glasmagerne arbejdede alle ugens dage i 40 uger om året. De blev aldrig en del af lokalsamfundene, som nærmest betragtede dem som nomader.

Vores familie flyttede i 1763 fra Mecklenburg til Norge og i 1801 til Sverige for at ende i Danmark som de første glasmagere på Holmegårds Glasværk i 1827.

Peter Gundelach

Lyngby, juni 2025

Norge fra 1763

Glasstrækker Henrich Gundlach, hans hustru Margrethe Dorothea og børnene Dorothea Elisabeth, 22 år, Johan Jørgen Wilhelm, 21, Christian Wilhelm, 18, Anne Dorthea, 12, og tvillingerne Helene Sophia og Catharina Maria på 9 ankom fra Mecklenburg i Tyskland til Norge i 1763.

Henrich og Johan Jørgen havde fået job som faglærte glasmagere og Christian som lærling på det nyåbnede Biri Glasfabrique i Norge, der dengang var en del af Danmark. Glasværkerne i Mecklenburg lukkede på stribe i tiden efter 1750, og det var stadig sværere at få arbejde. Mange glasmagere måtte skifte erhverv eller risikere at ende i fattigdom. Glasindustrien var derimod i rivende udvikling i Danmark og Norge. Frederik den 5. havde oprettet "*Det Kongelig Allernaadigst Octrojerede Nordske Compagnie*", der bl.a. etablerede de første norske glasværker.

Man hentede glasmagere fra Hessen, der gennem flere hundrede år havde været centrum for den tyske glasindustri. I løbet af 1750'erne var der også kommet glasmagere fra Tangstedter Hütte i Bergstedt i Holstein til de norske glasværker. Nogle af disse glasmagere stammede dog oprindeligt fra Mecklenburg og var kommet til Bergstedt direkte eller via Muggesfelde Glashütte i Holstein, hvor mesteren var en Gundelach.

Skiftet til Norge må have været vanskeligt. Klimaet var et ganske andet end Mecklenburg – koldt og mørkt om vinteren men samtidig med en meget smuk natur med bjergene omkring den store sø Mjösen. Og så var der sproget. De tyske glasmagere forstod ikke dansk eller norsk. Men hvad gjorde det, når de fleste glasmagerne på Biri var tyskere. Også mesteren Bernt Kaufeldt. Boligerne var bedre end i Mecklenburg, hvor glasmagerne boede i små ret primitive bindingsværkshuse, der blev taget ned og flyttet med, hver gang en glashütte flyttede til et nyt skovområde. Det skete cirka hvert 5. - 10. år. I Norge boede familierne i permanente huse med plads til to eller fire familier i hver længe.

Den ældste af sønnerne, Johan Jørgen Wilhelm, var netop udlært som flaskeglaspuster. På tysk hed det Hohlglassmacher, på dansk holdglasmager, buteljemager, flaskeglaspuster eller slet og ret glaspuster. Den yngste søn, Christian Wilhelm, var anfænger, også kaldet forblæser, og endnu ikke fuldt udlært glaspuster. Han havde stort talent men også et temperament, der senere skulle komme til at præge hans liv. Men først skulle han konfirmeres. Straks efter ankomsten blev han indskrevet til konfirmation på den lutherske kirke i Biri. Han blev konfirmeret i 1764, det ældst dokumenterbare vidnesbyrd om vores slægts ankomst til Norge.

Biri kirke

Gundlachs ældste datter, Dorothea Elisabeth, blev i januar 1767 gift i byen Jevnaker med den kun 2 år ældre mester på Biri, Bernt Kaufeldt. Udover familierne Wentzel og Gundelach var også familien Kaufeldt en kendt tysk glasmagerslægt, og Henrich kendte måske Bernts forældre fra Mecklenburg.

Bernt Kaufeldt blev senere forpagter af Biri glasværk. Efter hans død i 1791, bare 51 år gammel, overtog Elisabeth ledelsen af glasværket. Det må have været meget usædvanligt dengang, at en kvindelig førstegenerationsindvandrer overtog ledelsen af et glasværk. Dorothea og Bernt fik i alt 9 børn i perioden 1769-1789. 3 af børnene døde inden de blev 6 år. Dorothea døde i 1822, 80 år gammel.

Biri Glasværk omkring 1865. Glasværket lå hvor gården Svene ligger i dag, et par kilometer nord for Biri. Huset til højre kan genkendes på billedet nedenfor..

Af skatteopgørelsen for Biri for året 1769 fremgår de ansatte på glasværket¹.

- Mester og Forblæser Bernt Kaufeldt med hustrue Dorothea Elisabeth,
- Strækker Henrich Gundlach med hustru, Margarethe og 3 døtre Dorothea, Marich og Fich, som må være kælenavne for (Helene) Maria og (Catharina) Sofia.
- Anfænger Christian Gundlach, ugift,
- Holdglasmager Johan Wilhelm, ugift.

¹ Liste Over befindende Personer ved Biri Glasfabrique, 1769, at bereigne Extra Skatt av.

1769

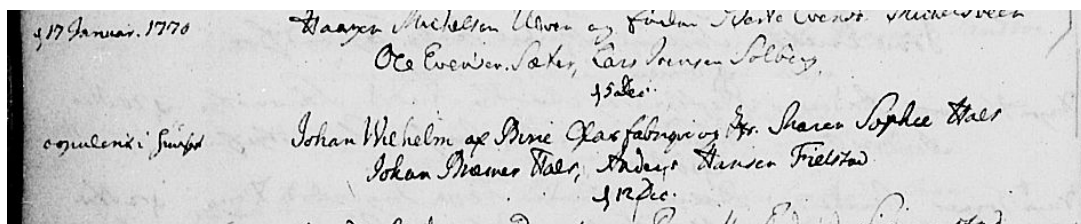
Den 10de Januarii 1769. Biri Glasfabrique som fra 5de
Januarii til ultimo Decembris 1769. 12 Maanedes, Børns og Børnens
Extra Kats an. — Kønslig. —

	Fødsels- tall.	Stadskat- te og Børns an.
Mester og Forstander Bernt Knudsen med hustru Dorothea Elisabeth, fra 1. Janu- arii til ultimo Decembris, er an.	2.	2.
Børner Christian Nielsen med hustru Anne Catharina og Søn, Heinrich, i de 12 Maanedes Tid.	3.	3.
Børner Heinrich Knudsen med hustru, Maar- tine og 3de Børn, nemlig Dorothea, Marich og Sids, i de 12 Maanedes Tid.	5.	5.
Børner Christian Knudsen, i de 12 Maanedes Tid.	1.	1.
Børner Glasmaager Johan Kæser med hustru Ulricha Elisabeth, og 12 Børn, nemlig Niels, Søren, Jacob, Peter, i de 12 Maanedes Tid.	3.	3.
Børner Johan Kreuter med hustru, Kriestine Jensen og 2 Børn, i de 12 Maanedes Tid.	2.	2.
Børner Glasmaager Daniel Knudsen med hustru, Engelbor, Hans, Peter, fra 1. Januarii til ultimo Septembris, og 12 Børn, nemlig Søren, Christian, Niels, Søren, Niels, Søren, Anund, Søren, i de 12 Maanedes Tid.	2.	1. 48.
Børner Johannes Bruun med hustru, fra 1. Januarii til ultimo Decembris, er an.	1.	1.
Børner Johan Wilhelm, i de 12 Maanedes Tid.	1.	1.
Børner Knudsen med hustru Maren Jensen og 2 Børn, i de 12 Maanedes Tid.	2.	2.
Børner Heinrich Cocht med hustru, Anne Knudsen i de 12 Maanedes Tid.	2.	2.
Børner Heinrich Haged med hustru, Maria Hans Peter i de 12 Maanedes Tid.	2.	2.
Tilføjet	26.	25. 48.

Mandtalsliste

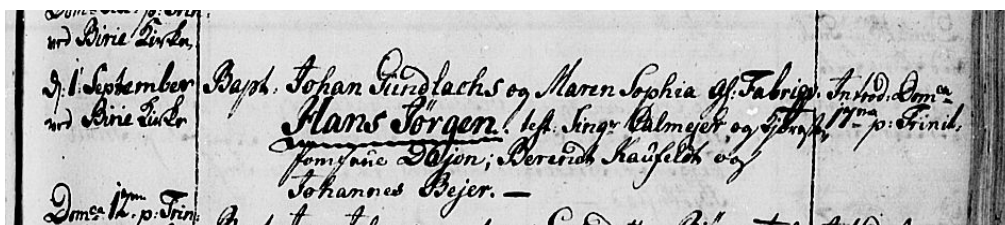
Johan Jørgen Wilhelm arbejdede ved både Biri og Hadelands glasværker. Han var født omkring 1743 i Mecklenburg. Af ukendte årsager benyttede Johan Jørgen og hans bror Christian ikke altid efternavnet Gundlach men nøjedes med mellemnavnet Wilhelm. Det er der en forklaring på, som vi skal se senere.

Normalt giftede de tyske indvandrere sig med andre tyskere. Men ikke Johan Jørgen. Han blev gift 17. januar 1770 i byen Ringsaker med en lokal norsk pige, Marie Sofie Hals, som oven i købet var officersdatter, hvilket var meget fint dengang.

Johan Wilhelm af Biri Glasfabrique og Marie Sophie Hals

Johan og Marie fik den 1. september 1770 deres første barn, Hans Jørgen, i Biri.

Bapt. Johan Gundlachs og Maren Sophia Gl.Fabriq. Hans Jørgen²

Omkring 1780 flyttede Johan og Marie og deres på dette tidspunkt 5 børn til Jevnaker, hvor Johan arbejdede på Hadelands Glasværk. Hadeland åbnede i 1765 og eksisterer den dag i dag. Hans Jørgen blev glasmager ligesom sin far og forfædre. Hans Jørgen voksede op og blev gift i Jevnaker 22. juni 1792 med Maren Malene Wenzel³.

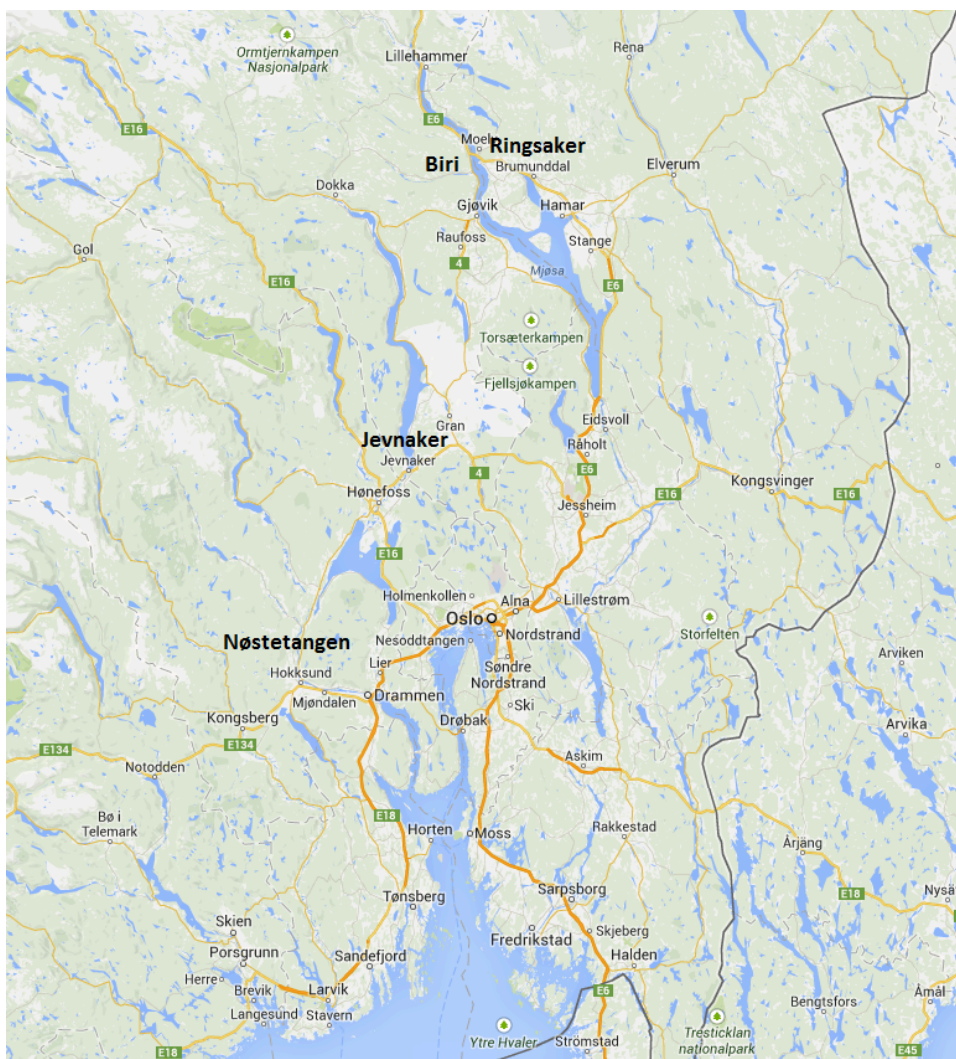
Blot 4 måneder efter deres bryllup fik Hans Jørgen og Maren deres første barn, som kom til at hedde Johan Jørgen efter sin farfar. Omkring 1793 flyttede Hans Jørgen og Maren Malene fra Jevnaker tilbage til Biri, hvor de stod opført i folketællingen i 1801.

Marens far, Hans Balthazar Wenzel, arbejdede på det tidspunkt på Hadelands Glasværk. Han kom oprindeligt til Norge omkring 1756 fra Tangstedter Hütte i Holstein. Marens ene bror, Johan Jørgen Wenzel, blev gift i marts 1792 med Hans Jørgen Gundelachs lillesøster Anne Sophie Gundelach.

² Kirkebog for Biri 1754-1789 opslag 131

³ Kirkebog for Jevnaker 1752-1799 opslag 389

Hans Jørgens mor, Marie Sofie Hals, døde i juni 1800 i Jevnaker, 54 år gammel. Ved folketællingen året efter var hendes mand flyttet tilbage i Biri og oplyst som "Johan Jørgen Wilhelm, mand, 58 år, enkemand efter første ægteskab, glaspuster⁴". Hos ham boede de yngste børn, Johan Jørgen, 15, og Johana Wilhelm, 12.

Christian Wilhelm - en urolig sjæl og eftertragtet fagarbejder

Johan Jørgens lillebror Christian fik et meget turbulent liv. Han blev gift 3 gange, fik 9 børn med den første kone, hvoraf 5 døde som små. Han lagde sig ud med kollegaer og glasværkets ledelse, men han var samtidig respekteret for sin faglige kunnen. Hans første barn blev født, inden han blev gift med moderen. Han fik senere mindst 2 børn uden for ægteskab og var en overgang flyttet til Sverige sammen med moderen til disse to børn. Efter nogle år flyttede

⁴ Folketælling for Biri 1801.

han tilbage til sin første kone og nåede at få endnu et barn med hende, inden hun døde, kun 42 år gammel. Han blev gift igen men fik ingen børn med sin anden kone i deres 14 år lange ægteskab. Undervejs blev han angiveligt ramt af en øjenskade og forlod glasmagerhvervet og blev "jordløs husmand". Han giftede sig for tredje gang i en sen alder, 58 år gammel. Han og hans tredje kone nåede at få to børn, inden Christian og hans kone døde i 1808 med få måneders mellemrum efter blot 4 års ægteskab. Her kommer hele historien.

Christian blev konfirmeret i Biri i 1764. Hans alder er ikke oplyst, men han var formentlig født i 1746 i Mecklenburg og var derfor 18 år ved sin konfirmation. Den 21. maj 1771 blev han gift, 25 år gammel, i Vardal ca. 40 km sydvest for Biri, med den jævnaldrende indfødte nordmand Anne Catrine Gulbrandsdatter. Af kirkebogen fremgår, at de 3 måneder forinden, den 27. februar, havde fået døbt deres første barn (Christian) Wilhelm, som altså var født inden ægteskabet. Det skulle vise sig ikke at blive Christians eneste barn uden for ægteskab. Den 21. juni 1772 fik Christian og Anne Catrine deres andet barn i Biri, Bernt Frederik Wilhelm og 1½ år senere, den 1. januar 1774, fulgte Johan Henrik.

Men blot to uger senere døde lille Bernt kun 1½ år gammel. Det skulle blive værre: Året efter, i 1775, døde først Johan Henrik den 30. marts, godt 1 år gammel, og blot en uge senere, den 4. april, deres ældste søn, Christian Wilhelm, 4 år gammel. Parret var nu barnløse, men to måneder senere, den 1. juni, nedkom Anne med endnu en søn, Johan Christian Frederik. Han nåede som deres første barn voksenalderen, idet han endte som bagermester i Christiania (Oslo).

Nogle måneder senere lagde Christian Wilhelm sig åbenbart ud med en kollega på glasværket. Af Glasværkets protokoller fremgår, at der i september 1775 var opstået "En krangel mellom Christian Gundelach og Hans Kauffeldt. Gundelach har kastet vann på Kauffeldt mens han arbeidet og pusset hunden på ham på en usømmelig måte. Christian Gundelach fikk en mulkt på 2 RD".

I oktober havde Christian Gundelach "skrevet ind og erklæret sig gandske fornøyet med den ham dicterede Straf. Alleene han mente at Hans Kaufeldt hafde saavel fortient Straf som han, hvorpaa hannem blev svared at nærmere Examenation af den Sag maatte henstaa indtil vi selve kom derop."

Året efter, den 26. oktober 1776, fulgte endnu en søn, Frederik Bernhard, som tilsyneladende også nåede voksenalderen. Den 19. januar 1779 fik parret endnu et barn, Hans Henrik Wilhelm. På glasværket havde Christian tilsyneladende været så utilfreds, at han havde sagt op. Ledelsen ville dog gerne beholde ham. "30. januar 1779: Til Beyer ved Biri glassverk: Forblæseren Chr. Gundelach kan ikke paa nogen maade formaaes til at længer vedblive sin Tieneste. Kompaniet kan ikke nekte ham avskjed. Men hvis han ombestemmer seg skal den skriftlige oppsigelsen ikke forhindre at han beholder jobben. Forvalteren skal

søge at betage ham al Aarsag til Misfornøjelse i sin Tieneste som Directionen vil gjøre ham saa behagelig som muelig."

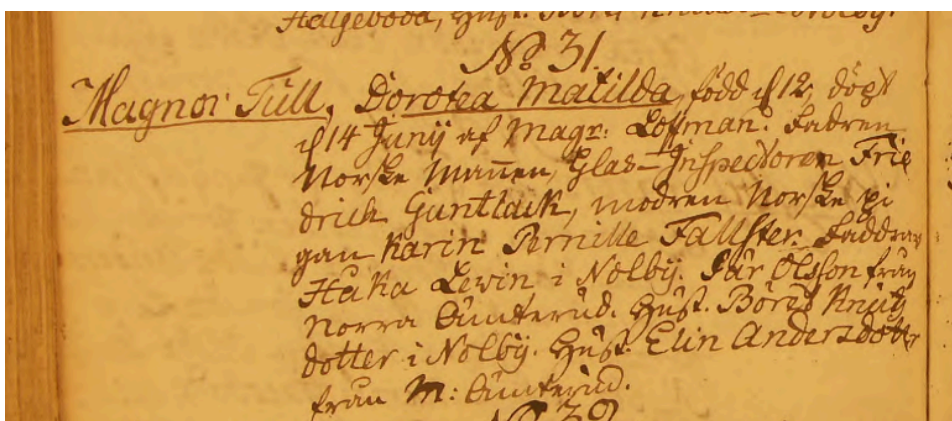
Kort efter tydede det på, at Christian havde fortrudt opsigelsen. I hvert fald hed det: "20.februar 1779: Brev til Beyer, Biri: Chr. Gundelach blir på Biri." Og et lidt senere brev: "Christian Gundelach erklærer at ville vedblive sin Post og ydermere lære Strækkerkonsten." Måske skyldes utilfredsheden, at værket gerne ville have ham som glasstrækker, men at han ikke ønskede det.

Nogenlunde på samme tid, altså i marts 1779, må han have mødt Karen Pernille Falster, der var kommet i tjeneste i huset hos en kaptajn Broch. Pernille fødte den 19. januar 1780 et barn, Andreas Wilhelm, uden for ægteskab. Barnet blev døbt i Vågå, ca. 1.000 km nord for Biri. Faderen var oplyst som "Christian Gundelach, gift mand og glaspuster ved Biri".

Christian var stadig i Biri i 1779 efter at have gjort Karen gravid. Der var åbenbart brug for en ny glasstrækker, efter at en strækker var rejst. Det var formentlig hans far Henrich, der var rejst, for Henrich og Margrethe rejste faktisk tilbage til Tyskland omkring 1780. Christian havde helt åbenlyst evner men havde tilsyneladende ikke lyst til at være strækker.

"16. oktober 1779: Til Beyer, Biri: Om erstatning for en strekker som har reist tilbage til Tyskland ... Christian Gundelach af Hyttens Arbejdere fandtes i saadan hensigt tjenligst". Men Christian Gundelach ville ikke være fastansat strækker. Kompaniet bad forvalteren stille Christian Gundelachs oplæring i bero. Tilsyneladende lod han sig overtale, for blot to måneder senere hed det: "31. december 1779: Til Beyer, Biri: Christian Gundelach har gjort store framsteg i 'Strækker Kunsten'". At han var god til det fremgik senere: "15. april 1780: Til Beyer, Biri: Chr. Gundelach er nå 'saavidt avanceret i strækkeriet' at læremesteren Stabelfeldt får dusør."

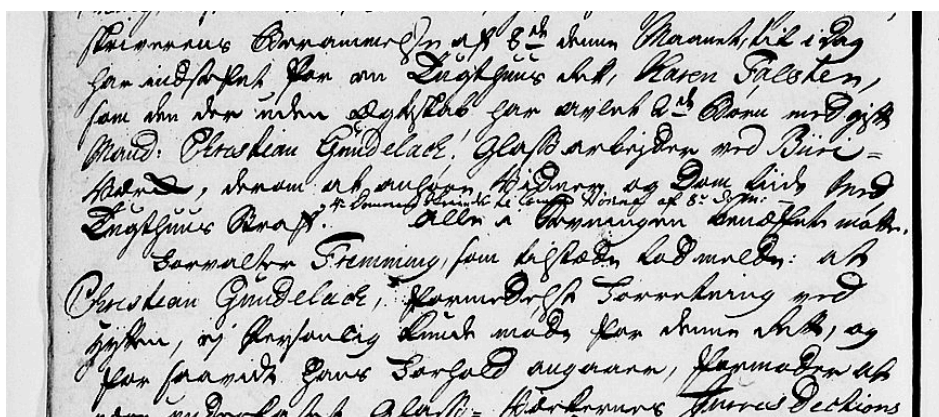
Men herefter gik der for alvor kludder i den nu 35-årige Christians liv og ægteskabelige forhold. Den 12. januar 1780 fik han sønnen Hans Jørgen med sin kone Anne. Og altså ugen efter, den 19. januar, den uægte søn Andres Wilhelm med Karen Pernille Falster. Året efter, den 3. juni 1781, døde sønnen Hans Henrik Wilhelm, 1½ år gammel. Og 12. juni fik han så sit andet barn uden for ægteskab med Karen Pernille Falster. Datteren blev døbt Dorotea Matilda i byen Eda i Sverige, godt 180 km sydøst for Biri. Christian optræder som glasinspektør Friedrich Gundlach. Måske for at sløre hans egentlige identitet med kone og børn i Norge.

1781: "Magnor Tull, Dorotea Matilda fødd d. 12. døbt d. 14. Junii af Magr. Loffman. Faderen (...) Glas-Inspectoren Friedrich Guntlach, moderen (...) Karin Pernille Fallster"⁵

Senere samme år, den 12. december 1781, fødte hans kone Anne Catrine hjemme i Biri datteren Anna Catrine, som må være undfanget i marts. De to uægte børn blev døbt Wilhelm(sen) til efternavn. Christian flyttede angiveligt med Karen til Sverige sidst i 1781 eller først i 1782 på Magnor Tull på grænsen mellem Sverige og Norge, ca. 15 km fra Eda. Efter ca. 3 år flyttede Christian i 1784 tilbage til Biri til sin kone Anne. Christian og Pernilles ophold i Sverige fremgår ikke af de svenske folketællinger.

Året efter, i april 1785, rejste Karen Pernille Falster fra Sverige til Biri efter Christian, der altså havde forladt hende året før. Karen levede i fattigdom og havde angiveligt hørt et rygte om, at Christians kone var død. Det fremgik af den retssag, som hun blev mødt med i Biri.

Hun var anmeldt af forvalter Fremming ved glasværket, fordi hun "uden egteskab avlet to børn med glasarbejder og gift mann Christian Gundelach." I retsreferatet⁶ hed det videre, at

⁵ Kirkebog for Eda 1764-1797 side 179.

⁶ Oppland fylke, Toten sorenskriveri, Tingbok 40, 1782-1785, s. 485.

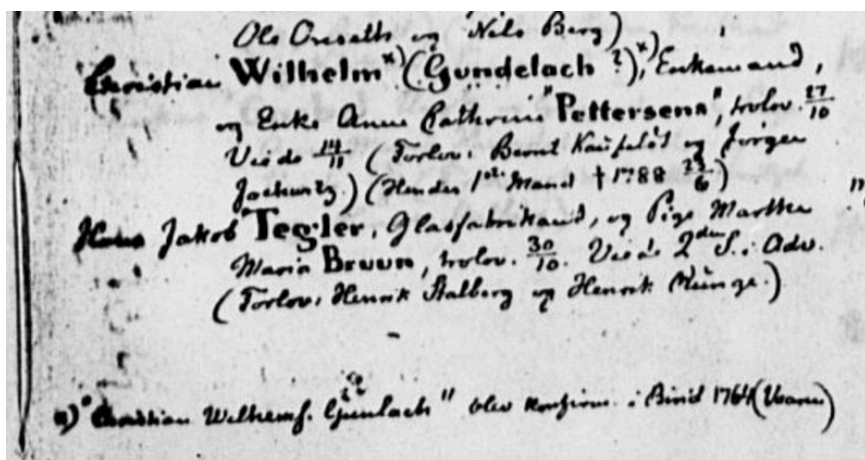
Karen Falster var datter af underofficer Falster. Hun var født i Christiania (Oslo) og 33 år gammel. "For 5 a 6 aar siden kom hun i tjeneste hos kaptein Broch her i sognet hvor hun blev kiendt med Christian Gundelach. Efter to aars forløb rejste hun med Gundelach til Sverrig hvor de opholdt sig i tre aar. Og i denne tid fødte hun ham tre barn og som hun havde hørt rygte at Gundelachs kone skulle være død og selv var i yderlig fattigdom da Gundelach et aar tilforn havde forladt hende med de tvende børn rejste hun efter ham til Biri Glasværk." Karen Falster ble dømt til "tukthusstraff" (i 8 år?).

Den 16. juni 1786 døde Christian og Anne Catrines datter, Anne Catrine, 4½ år gammel. Blot en uge senere, den 21. juli 1786, fik de deres 9. og sidste barn, Johan Henrich. Af parrets i alt 9 børn overlevede kun de 3. De 2 uægte børn blev anbragt i pleje og nåede begge voksenalderen.

Christians helbred var i mellemtiden blevet dårligere. Således hed det: "7. april 1787, Biri: Christian Gundelach lider av en øyensvakhet. I hans fravær utbetales ekstra til anfængeren. Gundelach får det overskydende 8 RD pr. måned til underhold for seg og sin familie i 2-3 måneder. Innen den tid vil det vise seg om han får sitt syn tilbake. Hvis ikke bør han få pensjon." Det var ikke unormalt, at glasmagerne fik øjenskader pga. det meget stærke lys fra det smeltede glas.

I samme periode var Christian tilsyneladende i Mecklenburg for at herve en glasarbejder, idet der af glasværkets protokoller 14. juni 1787 s. 97 fremgår en bekræftelse på tysk til Christian Gundelach om, at han er bemyndiget til at herve glasblæsere. Han vil få en dusør på 20 rigsdaler for at bringe en dygtig håndværker med sig: "Til administrationen for glassmagasinet i København 1787: Glaspuster Gundelach som nyelig ere fra Michlenborg kommen tilbage over Kiøbenhavn tilstaar at have for dem bekommet 30 RD i forskud til Opreisen... Dersom den av ham engagerede Arbejder, som han giver megen Roos skulle ankomme, da er det vel, hvis ikke haabe vi til neste Sommer at faae en oplært av vore egne Folk, og før see vi ingen Muelighed i at faa ny Ovn for fensterglas og engelske Buteljer i drift." Noget tyder på, at han ikke kom sig over sin øjensygdom. "8. september 1787: Liste over forskudd til vinterprovisjon, Biri: Forblæser Christian Gundelak 10 RD. Hans Gield av 89 RD maae betales med 10 RD maanedlig."

Året efter, i juni 1788, døde hans kone Anne Catrine i Biri efter 14 års ægteskab, kun 42 år gammel. I skiftet er nævnt tre børn: Christian 16 år, Fredrik 13 år og Johan Henrik 3 år. I november samme år blev han gift igen i Biri med den 46-årige enke Anne Cathrine Pettersens, hvis første mand var død i juni samme år.

Biri 1788: "Christian Wilhelm (Gundelach?), x) Enkemand
og Enke Anne Cathrine "Pettersens", trolov 27/10

Viede 14/11. (Forlov: Bernt Kaufeldt og Jørgen
Jackwitz.) (Hendes 1ste mand +1788 23/6.)

x) "Christian Wilhelm f. Gunlach" blev konfirm. i Biri 1764 (Vaaren)⁷

I folketælling for Biri i 1801 var de opført på gården Paradiis: "Christian Wilhelm, 56 Aar, Jordløs huusmand, Cattr. Joensdatter, 63 år, begge i andet ægteskab." Da han stod opført som jordløs husmand, var han måske ophørt som glasmager pga. synet. Og måske havde han oven i købet gæld til glasværket. I maj 1802 døde Anne Catrine i Stange, 50 km sydøst for Biri, hvortil de åbenbart var flyttet. De fik tilsyneladende ingen børn i de 14 år, de nåede at være gift.

I juni 1804 blev "Christian Wilhelmsen" gift i Stange med Elie Poulsdatter Brodsvold. Elie var husmandsdatter og husmandsenke, da hun og Christian blev gift. Hun havde to børn fra et tidligere ægteskab. De boede på gården Atlungstad i 1804. Christian og Elie nåede trods deres fremskredne alder af hhv. 61 og 49 år at få to børn, Friderich Christian den 3. juni 1804 og Hans Jørgen Wilhelm (Christiansen) den 18. januar 1807. De boede da på gården "Schjerden Mellem".

Christian døde året efter, den 28. december 1808, 62 år gammel, og Elie blot to måneder senere i februar 1809, 51 år gammel. De efterlod de to små børn på bare 1 og 4 år. Ved den yngste søn Hans Jørgen Wilhelms konfirmation i 1829 har præsten noteret, at drengen var "forældreløs og forsømt". Begge drenge nåede alligevel voksenalderen.

Og hermed slutter historien om Christian Wilhelm Gundlach.

⁷ Kirkebog for Biri 1730-1879 opslag 161

Anne Dorthea, Helene Sophia og Catharina Maria

I Biri var de tre yngste døtre i mellemtiden blevet konfirmeret og gift. Alle i en ung alder og alle med tyske glasmagere.

Anne Dorthea blev konfirmeret i juli 1768. Hun blev gift blot 19 år gammel den 21. november 1771 i Biri med glasmager Ernst Friedrich Stauch.

Tvillingerne Helene Sophia og Catharina Maria blev konfirmeret samtidig i Biri i 1771. Og de blev ligesom Anne Dorthea gift i en ung alder. De 18-årige tvillinger blev gift samme dag, den 1. november 1774. Helene Sophia med den 29-årige glasmager Heinrich Stabelfeldt. Catharina Maria med den 30-årige glasmager Jørgen Jackwitz.

Omkring 1780 rejste Anne Dorthea og Ernst Friedrich Stauch tilbage til Tyskland sammen med Helene Sophia og Heinrich Stabelfeldt, der startede glasværket Neu Canow ved Neustrelitz i Mecklenburg. Meget tyder på, at pigernes forældre Henrich og Margrethe rejste med tilbage til Tyskland.

Omkring 1790 vendte Helene Sophia og Heinrich Stabelfeldt tilbage til Norge. Heinrich Stabelfeldt døde i Biri i 1811. Catharina Marias mand, Jørgen Jackwitz, blev senere mester på Biri og døde i Biri i 1828. Tvillingerne døde med kort mellemrum, Catharina Maria den 5. august 1813 og Helene Sophia den 12. december 1814. Anne Dortheas skæbne kendes ikke.

Sverige fra 1803

I 1803 flyttede Johan Jørgen Wilhelm og Marie Sofies ældste søn Hans Jørgen og Maren Malene Wentzel fra Biri til Väsby i Skåne i Sverige, hvor der netop var startet et glasværk, Höganäs Glasbruk, der lå side om side med en Stenkulmine ("Grufvan"). Glashytten lå lige syd for Gruvtorget i Höganäs.

Glasslagger fundet ved Kaptenens trädgård ved Gruvtorget. Glastagsten og drikkeglas (Höganäs museum)

Hans Jørgens søster Anne Sophie og hendes mand Johan Jørgen Wenzel flyttede også til Väsby. Derudover var Hans Jørgen og Anne Sophies ene lillebror, den dengang 25-årige Bernt Frederik Gundelach, med.

16. april 1805 fik Hans Jørgen og Maren Malene deres sjette barn, Carl Frederik, i Väsby. De fremgår af folketællingerne ("husförhörslängd") 1800-1812 for Väsby.

I Folketællingen 1813-1814 Väsby ses familien igen. Dog er den ældste søn, Johan Georg (=Jørgen), streget over. Han er ikke fundet i den efterfølgende folketælling (Väsby "Gruvan") 1813-1818. Han er heller ikke fundet under "fraflyttede" ud af området efter 1809, blandt døde 1809-1820 eller blandt gifte 1809-1815. En forespørgsel på det svenske rigsarkiv gav det resultat, at han ikke kunne findes. Han er simpelthen bare forsvundet. Det er der muligvis en forklaring på, som vi skal høre senere.

Johan Georg Wenzel	1791. 3 Sept.	
Johan Georg Wenzel	1793. 2 Sept.	
Johan Georg Wenzel	1794. 16 Dec.	
L. Anna Sophia	1791. 16 Sept.	
Søn Peter Fredrik	1796. 14 Jan.	1796
dot. Maria Sophia	1805. 13 Jan.	
Søn Bernt Wilhelm	1809. 26 Sept.	
Tobias Samu	1775. 13 April	
Søn Elisbeth	1776. 14 Maj	
dot. Maria Magdalena	1802. 16 April	
S. Anna Catharina	1804. 10 Aug.	
Kristian Samu	1772. 20 Aug.	
L. Beata Maria	1792. 3 Dec.	
Søn Johan Kristian	1798. 2 April	
dot. Fredrika Elisbeth	1801. 14 Maj	
Søn Bernt Wilhelm	1806. 14 Dec.	
Johan Georg Gundlach	1794. 14 Oct.	
Søn Carl Jon	1793. 4 Oct.	
Peter Lundgren	1790. 13 Aug.	
Jens Oderskov	1799. 14 Oct.	
Peter Lundgren	1799. 14 Aug.	
Jens Georg Gundlach	1770. 29 Aug.	
L. Maria Magdalena	1770. 19 Dec.	
dot. Catharina	1797. 3 Dec.	
Søn Caspar	1799. 3 April	
S. Carl Fredrik	1805. 16 April	
S. Bernt Mathias	1809. 17 March	
Bernt Fredrik Gundlach	1777. 14 Oct.	1797
L. Johanna	1772. 23 April	
Jens Lundgren	1794. 14 Dec.	

Glasbruget i Väsby lukkede allerede i 1808.

Tilbage i Norge døde Johan Jørgen Wilhelm i september 1815. Han blev begravet i Jevnaker. Hans alder er i kirkebogen oplyst som 76 år, dvs. at han i så fald skulle være født i 1739. Det er dog mest sandsynligt, at han var født i 1743, for han havde jo til folketællingen i 1801 selv oplyst, at han da var 58 år.

Handwritten church record from Jevnaker, 1815. The text reads: "Enkemand Johan Wilhelm Gundlak fra Glasværket - 76 Aar gl." (Widower Johan Wilhelm Gundlak from Glasværket - 76 years old).

Jevnaker 1815: "Enkemand Johan Wilhelm Gundlak fra Glasværket – 76 Aar gl."⁸

I 1821 flyttede Hans Jørgen Gundelach, hustru Maren Malene og børnene Casper Henrik, Carl Frederik, Catharina og Franz Mathias fra Höganäs til Liljedals glasværk i Ed 400 km nordpå i Värmland.

5.	18/12/1770. Per Olin, Pastor.	Glasbläsaren Hans Jørgen Gundelach	Skine.	Liljedal.	Christenbomsken
6.	Do Do	h: Maria Magdalena.	Do	Do	Skine. Wredarviken
7.	Do Do	S. Casper Henr. Gundelach.	Do	Do	Ligt salighetsmed. heru. Häft. nat. Kypen.
8.	Do Do	S. Carl Fredr.	Do	Do	Hustru f. 18/12/1770 - Her föröfrigt sammaköpt
9.	14/5/1821. C. Hall besk. Kypen.	S. Catharina	Do	Helsingb.	S. Carl f. 16/4/1805 - S. Casper f. 5/4/1799 - S. Catharina f. 12/12/1797 - S. Franz f. 17/5/1809 - De 3 äldre barnen äga god christendom.
10.	18/12/1770. P. Olin.	S. Franz Mathias	Do	Skine.	Do

I et dokument fra Väsby 16. maj 1821 skrev embedsmand Peter Olin bl.a. disse pæne ord om Hans Jørgen og Maren Malene: "Gruvarbeiteren Glasbläsaren Hans Jørgen Gundelach, född i Norrige 1770 d. 28. Aug. – med Hustru Maria Magdalena född samma år, d. 18 Decemb. [...] komma till denna Förläng och Stenkolsgrufvan 1803, och ere nu [...] att flytta till Wärmland jämt Liljedals Glasbruk – Dere gifta Personer lämnas det intyg, att de med vacker kunskap i Salighets göran, flittigt besökt Guds Hus, begått deri Heliga Nattvärden, och varit allmänt kände för hedrandeandel. De herfra med sig en liten Son Frantz Mathias, född här i Wäsby d. 7 Mars 1809. Kan läsa rent i Bok [...]".

⁸ Kirkebog for Jevnaker 1800-1861 opslag 302

f.d. Grufvarbetaren, Glasblåsaren Hans Jörgen Gundelach
 född i Nödinge 1770 d. 20 Aug. — d. 18 Decemb. 1821
 Maria Magdalena, f.d. Jerns d. 18 Decemb. 1821
 afbrannande handskare, kommo till denna församling
 och Stenholms Grufvar 1803, och äro nu följande att
 flytta till Wernmelands samt Söderås Grufver.
 Dese gifte Personer lämna det intyg, att de
 med räkter kunskap i Salighets läran, flitigt be-
 fäst Gudssan, beakta den Heliga Nattevarden,
 och varit allmänt kände för en hederlig van-
 del. — De hafva med sig en liten Sön, Frantz
 Mathias, född här i Nödinge d. 17 Mars 1809: han
 läsa rent i B. B., och utan till det lutherska Kate-
 chism med början af Föreläsning. har blifvit värdig
 råd. — Föräldrarna hafva haft spritt Roppas i
 ungdomen. — Deras Krans uttrycker sig som följande
 Brev, betalas vid Grufvar. — Under anmälans
 till det bälta, inlämnades Ende stad och välförhåll-
 n. — Nödinge d. 18 Maj 1821.
 Peter Olm.
 P. L.

Peter Olins udtalelse om Hans Jörgen Gundelach.

Udgående Attest N:o — 1891,
 Ynglingen Carl Fredrik
 Gundelach
 Är född d. 16 April 1805 till Nödinge,
 Kom är — ifrån
 Flyttat till Wernmelands,
 Läser innan till Brev, och
 — utan till det lutherska Kate-
 chism, med början af Föreläsning.
 Förstår med vidkänd begrepp,
 Vid Catechism. Förhören och
 — den H. Nattevarden d. 20 d. Sept.
 Till Lefvernet 1821 Nödinge
 Till ägtenskap Lina Lina,
 Qvito på Utskylderna uttrycker sig
 Vaccinerad Gustafsson,
 Attest.
 Nödinge d. 18 Maj 1821.
 Peter Olm.
 P. L.

Udflytningsattest på "ynglingen Carl Frederik Gundelach"

Lijledals Glasbruk blev åbnet omkring 1780. Omkring midten af 1800-tallet var det blevet det største glasværk i Sverige med 150 glasarbejdere.

A handwritten census record on aged paper, likely a church or civil register. It lists names, birth dates, birthplaces, and marital status. The entries are written in cursive script. The names are: Hans Georg Lund, Maria Magdalena, Son Lasse, Carl Fredrik, Dott. Catharina, and L. Frank Mathias. The birth dates range from 1770 to 1809. The birthplaces are listed as Norge, Skåne, and Skåne. The marital status is indicated by 'X' for married and '1' for single. There are also some handwritten notes on the right side, such as 'Hafte naturliga', 'koppor', and 'Sedig'.

Name	Birth Date	Birth Place	Marital Status
Glasblås Hans Georg Lund	1770	Norge	X
M: Maria Magdalena	1770	Norge	X
Son Lasse	1799	Skåne	X
Carl Fredrik	1805	Skåne	X
Dott. Catharina	1799	Norge	X
L. Frank Mathias	1809	Skåne	X

Folketælling Ed 1821

Personalet i Gammelhyttan omkring 1880

Nov.	7.	12.	J. d. Gundersen Anders Andf. Als	Als	romsk febr.	52.	3.
Nov.	14.	17.	Glasblæs: Hans Georg Gundelach	Liljedal	Kennit. febr.	56.	5. 24.
Nov.	11.	12.	Hjelle: Hans Andf. Als	Als	febr.	52.	3.

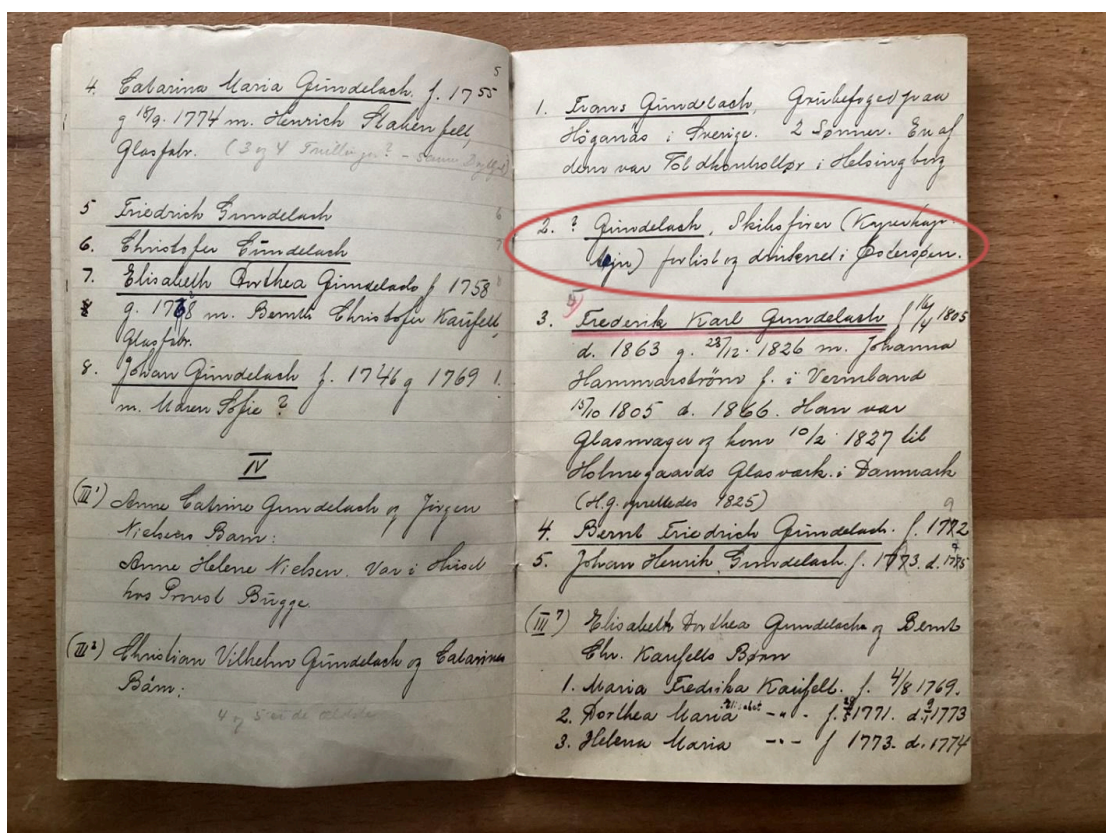

Efter faderens død giftede sønnen Carl Frederik sig med Johanna Hammarström og flyttede til Holmegaard i Danmark.

30.			
Dec.	26.	Glasf. C. F. Gundelach	Liljedahl, efter
21.		Hans J. Johanna Hammarström	Bay
21.			

Kapermatrosen?

I min farfars afskrift af familiens rødder i Norge er nævnt en "Gundelach, Skibsfører (Kaperkaptajn), forlist og druknet i Østersøen".

Det ser ud til, at han skulle være storebror til Carl Frederik Gundelach, der blev født i Väsby i 1805 og senere blev glasmager på Holmegaard Glasværk. Kunne "kaperkaptajnen" være den Johan Jørgen Gundelach, der blev født i Norge i 1792, flyttede til Sverige i 1803 og derefter blev streget over i folketællingen omkring 1810 og tilsyneladende forsvandt?

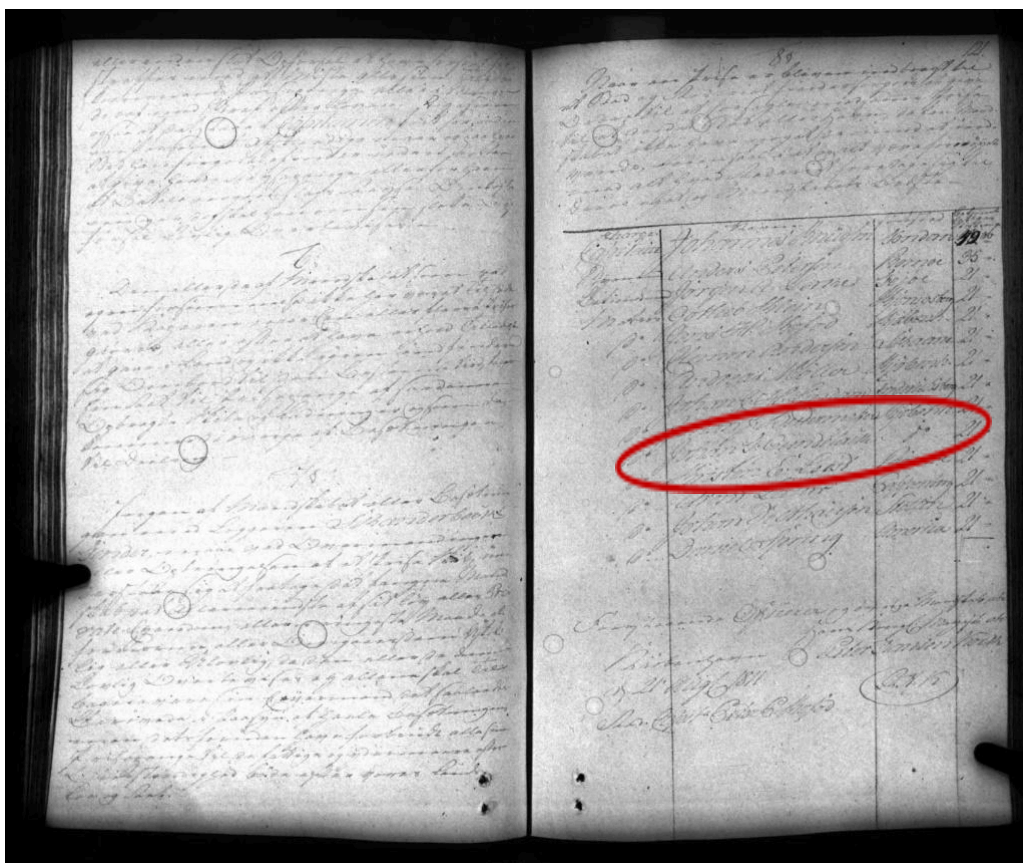
En kaper var en slags statsautoriseret sørøver. Efter Danmarks nederlag i 1807 til England, beslaglagde England de danske krigsskibe og førte dem til England. Danmark havde næsten udspillet sin rolle som stor sømagt. Mandskabet blev arbejdsløse og fattigdom rådede blandt familierne. Snart efter opstod kaperiet, og der blev hurtigt skabt en flåde af kaperskibe for at bringe indtægter til staten og skaffe brød til de ledige sømænd. Den 14. september 1807 udgav regeringen et "Reglement for Kaperfarten og Prisernes lovlige pådømmelse".

Kaperskibe blev som regel udrustet til en måneds togt og mandskabet hyret for samme periode. I hver kontrakt med mandskabet blev noteret den enkeltes andel af eventuelt udbytte. Når en kaper havde opbragt et skib i søen, blev skibets papirer og pengekasse forseglet, og kaperen skulle betale alle udgifter i form af havnepenge, proviant o.s.v., indtil

skibet og lasten ("prisen") blev solgt ved auktion. Ofte solgte mandskabet deres tilgodehavende, så snart de kom i land, til spekulanter.

Kaperiet havde også sin pris, idet henved 5.000 søfolk blev taget til fange og ført til "prisonen" i England. Fra midten af 1809 og indtil marts 1810 blev kaperiet forbudt men herefter igen genoptaget med visse ændringer i reglementet. Den 4. marts 1814 ophævedes al form for kaperi og bestemmelser og forordninger om kapervæsenet.

I "Waterschout'en" for København – et hollandsk udtryk for den "opsynsmand", som noterede skibenes besætninger og "forhyringskontrakter", fremgår, at Johan J. Gundelach var matros den 8. december 1810 og den 22. marts 1811 på kaperbåden "De otte Venner" og den 21. august 1811 på kaperlukken (chaluppen) "Skanderbecks Tender". Johan skulle være født i København.

Denne Johan J. Gundelach må være den forsvundne storebror til Carl Frederik Gundelach, Johan Jørgen. Tidsmæssigt kunne det godt passe med, at han var rejst fra Väsby i 1810 (17 år gammel) til København uden at oplyse det til myndighederne i Sverige. Han kan så være blevet hyret og taget på togter i december 1810 og marts 1811 på kaperskibet "De Otte Venner" med den norske skipper Tollaf Tønnesen Søestad og i august 1811 på kaperlukken

”Skanderbecks Tender” med skipper Johannes Knudsen. (En tender er et mindre fartøj, som betjener større skibe, der ikke kan gå til kaj.)

Danske kaperbåde med kanoner border en engelsk brig.

Der findes faktisk en del oplysninger om skibene⁹.

”De otte venner”

- Kravelskrog af træ, 2 ”svingbasse” kanoner.
- Reder: Kaptajn P.F. Rehr, København.
- Besætning: 19 mand.
- Kaperbrev bl.a. 8. december 1810 for kaptajn Tollaf Tønnesen Sjøestad.
 - Dom 1811-01-17, København, for prise USA skibet Flora, kaptajn Cornell. Stadfæstet 1811-03-19.
 - Dom 1811-11-30, Kbh., for prise USA skibe Augusta, kaptajn Seburn. Stadfæstet 1812-12-22.

”Skanderbecks Tender”

⁹ <http://www.jmarcussen.dk/maritim/skibsliste/side.php?id=15185>

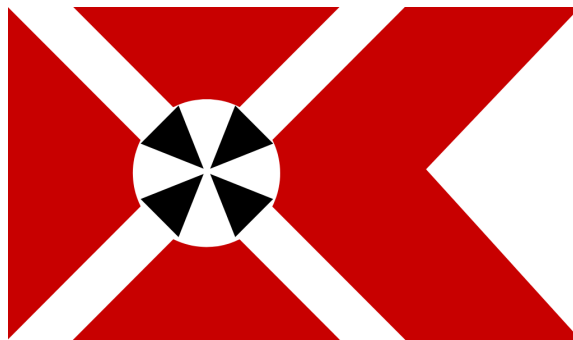
- Kravelskrog af træ, 1 "svingbasse" kanon.
- Reder: Kaptajn Peter P. Kofoed med partnere F. Soltwedel og Fr. Bertelsen
- Besætning: 14 mand.
- Kaperbrev 31. maj 1811 for kaptajn Johannes Knudsen. Ingen dom i kaperperioden.

(Moderskibet Skanderbeck var et større skib, en skonnert, med 9 kanoner, 2 haubitzere og 36 mand besætning.)

Det ser ikke ud til, at nogen af disse skibe forliste. Johan kan dog godt være druknet i Østersøen, da han jo f.eks. kan være faldet overbord. I givet fald må det være sket efter 21. august 1811, hvor han påmønstede Skanderbecks Tender. Der var nogle andre kaperskibe, som forliste i Østersøen:

- "Abellino", båd, oktober 1808, gik på en klippe ved Svaneke, 3 mand druknet. Eftersom det skete før 1811, er ikke relevant.
- "Bornholm", skonnert, formodet forlist oktober 1810. Sket før 1811.
- "Den Modige", årstal og sted ukendt.
- "Makrellen", ud for Stevns. Årstal ukendt.

Kaperskibene førte et specielt kaperflag. Og nej, det var ikke "Jolly Roger", dødningehovedet med de krydsede knogler. Kaperflaget så sådan ud:

Danmark fra 1827

Halvanden måned efter sin fars død i Ed i Sverige, giftede den 21-årige Carl Frederik sig den 26. december 1826 med Johanna Hammarström – pigen i huset i folketællingen 1822-1826.

Familien havde samtidig besluttet sig for at flytte til Danmark. Den 31. december 1826 flyttede "Glasb. C.F. Gundelach med Hustru og Moder" fra Sverige sammen med Glasblæser J.F. Fagerström og hans familie. Carl Frederik Gundelach og Fagerström blev ansat 10. februar 1827 ved det nyåbnede Holmegaards Glasværk i Fensmark ved Næstved i Danmark.

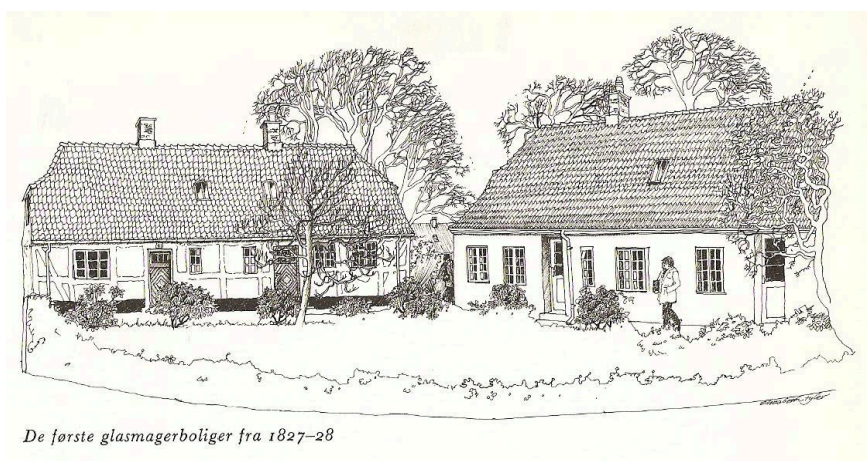
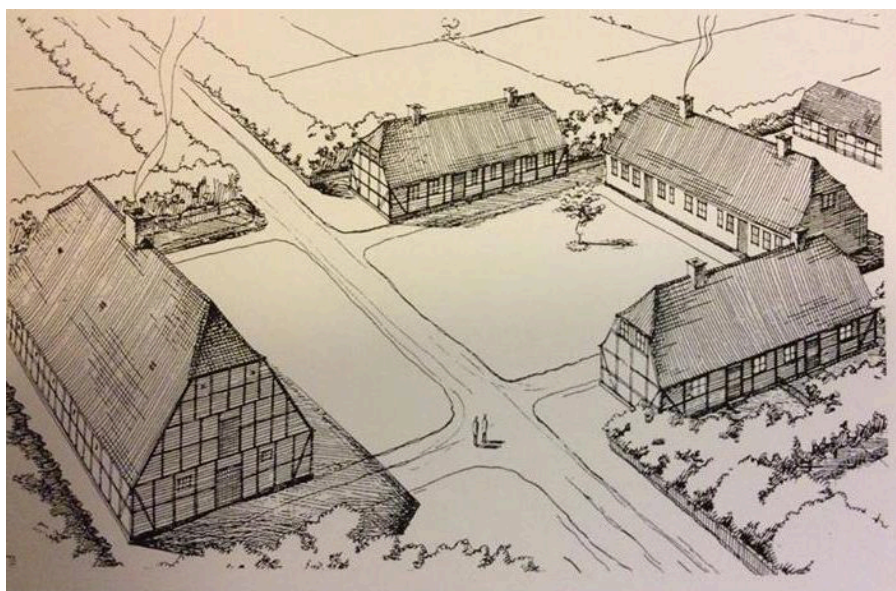
85.	J. N.	$\frac{9}{12}$	Brøny Ole Larsen	Liljedal, Selund	p. 119.
86.	J. N.	$\frac{3}{12}$	Glasb. C. F. Gundelach med Hustru og Moder	Liljedal, Selund	p. 204.
87.	J. N.	$\frac{3}{12}$	Glasb. J. F. Fagerström med Hustru og tre døtre	Liljedal, Selund	p. 194.
			Summa Mk. 40. qk. 56.		

Som nævnt flyttede Carls 57-årige mor, Maren Malene Gundelach, født Wenzel, med til Danmark. Hun døde året efter den 9. august 1828. Hans Jørgens søster, Anna Sophia Wentzel, blev i Sverige med sin mand Johan Jørgen Wenzel. Han døde i 1822, og Anna Sophia døde i Väsby 2. juni 1846.

Lensgrevinde Henriette Danneskiold-Samsøe grundlagde et glasværk i Holmegård Mose i 1823, hvor de store mængder tørv kunne anvendes til fyring. Mesteren Christian Wendt blev hentet fra Hadelands Glasværk i Norge. Produktionen startede i 1825. Staben blev i 1827 udvidet med fire glasmagere, brødrene Hagen fra Norge og Gundelach og Fagerström fra Liljedal i Sverige¹⁰. I 1829 blev udvidet med endnu fire mand. Der blev bygget tjenesteboliger lige overfor hytten med plads til fire familier.

¹⁰ Gunnar Buchwald og Mogens Schlüter: Kastrup og Holmegaards Glasværker 1825 – 1975.

De første glasmagerboliger fra 1827-28

Der blev oprettet en skole, kro og marketenderi. Senere også en sygekasse. Børnene hjalp til på glasværket, når de ikke var i skole. Hver familie havde en lille have og en ko. Carl Frederik Gundelach og Johanna Hammarström fik i alt 14 børn¹¹.

1. Anna Katarina blev født 4. oktober 1827 men døde kun 1½ år senere 6. maj 1829.
2. Maria Elisabeth blev født 20. oktober 1828. Hun blev senere gift tre gange, første gang med glasmager Andreas Brun. Hun døde i Rusland omkring 1890.
3. Anne Catrine blev født 24. marts 1830. Hun blev senere gift med snedkermester Carl Porep, der var født i Tyskland. De fik 4 børn. Anne Catrine døde som kun 49-årig i 1880.
4. Johanne Henriette blev født 27. maj 1831. Hun blev konfirmeret i Tårnby 8. april 1866 og gift med snedkermester Nielsen. Hun døde i 1871 som kun 40-årig af tuberkulose.
5. Magdalene Caroline blev født 19. september 1832. Hun blev gift med murermester Lauersen i Nakskov. Magdalene døde i 1912, 79 år gammel.
6. Carl Johan Vilhelm Emanuel Jørgen blev født 7. november 1834. Han blev gift med Mathilde Fagerstrøm.
7. Bernt Frederik blev født 16. november 1835 men døde et halvt år senere, 28. maj 1836.
8. Frederikke Louise blev født 17. maj 1837 men døde som kun 16-årig den 11. august 1853 af kolera.
9. Sofie Hermine blev født 30. september 1838. Hun blev senere gift med Urtekræmmer Kristensen. Død i 1910, 71 år gammel.
10. Frans Frederik Casper blev født 1840 men døde som 13-årig den 16. august 1863 af kolera blot 5 dage efter, at hans ældre søster Frederikke Louise døde af samme sygdom.
11. Laurine Laura, 1842-1904 (61), Gift med sadelmager Møller, Christianshavns Torv 6.
12. Christian blev født i februar 1844. Han blev gift med Nikoline Dorthea og fik 5 børn. Han blev udlært som snedker og blev senere cigarhandler. Han døde i 1914, 70 år gammel.
13. Dorthea Elisabeth, 1845-1920 (74), Gift med Skomagermester Hoffenblad. Havde i mange år forretning i Adelgade eller Borgergade i København.
14. Rudolf Leonhart, født 1847 i Fensmark, ugift, ansat som "Schürer" (ovnpasser) på Holmegård. Død 13. september 1899 i Fensmark (52 år).

Navn	Fødselsdato	Stilling
Carl Gundelach	35	gift Glasmager
Johanne Hammarström	35	sa
Maria Gundelach	11	ungift
Therise Gundelach	10	sa
Pette Gundelach	9	sa
Magdalene Gundelach	8	sa
Mathilde Gundelach	6	sa
Louise Gundelach	3	sa
Mine Gundelach	2	sa
Sophie Hemmingsen	19	sa

Frans søn

Familien Gundelach i Fensmark 1840

¹¹ Kirkebøger Fensmark Sogn og Taarnby Sogn.

Holmegaard Glasværkskole.

Ansatte på Holmegaard Glasværk – formentlig omkring 1920.

I 1847 blev flaskeproduktionen overflyttet fra Holmegård til det nyetablerede Kastrup Glasværk i Tårnby. Carl Frederik og Johanne flyttede til Kastrup. Sønnerne Carl, Christian og Rudolph kom på Holmegaard Glasværksskole på Kastrup Glasværk.

Kastrup Glasværk

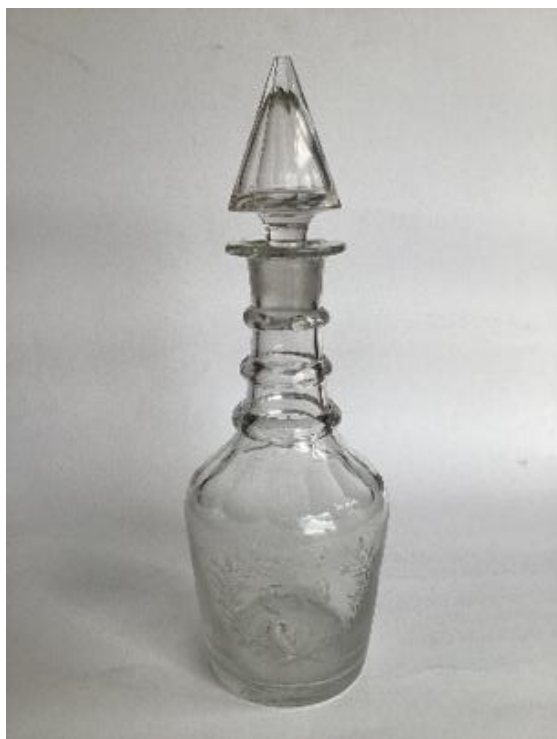
Glasmagere på Kastrup Glasværk. Bemærk arbejdsdrene til højre.

Carl Fred Gundelach	55	gift	Loersig	Oskar's Hustru
Johanne Hammershøj	55	gift	do	Jensens Hustru
Wilhelm Gundelach	25	uig	Denmark	do
Dorthea Gundelach	15	uig	do	
Rudolph Gundelach	13	uig	do	

Familien Gundelach på Kastrup Glasværk i 1860: Carl Frederik, Johanne, Wilhelm, Dorthea, Rudolph

I august 1853 døde børnene Frederikke Louise (16) og Frans Frederiks Casper (13) med få dages mellemrum af kolera¹². I 1862 vendte Carl Frederik og Johanna og de yngste af børnene tilbage til Holmegård, hvor Carl blev "pottebager", dvs. at han fremstillede beholdere til det flydende glas. Han døde 5 år senere, 62 år gammel. Johanna døde i 1879.

I familiens eje er en brevpresse signeret "CG" og en glaskaraffel signeret "CG 1866". Det kan være faderens eller Carls svendestykke?

¹² Kirkebog Taarnby Sogn.

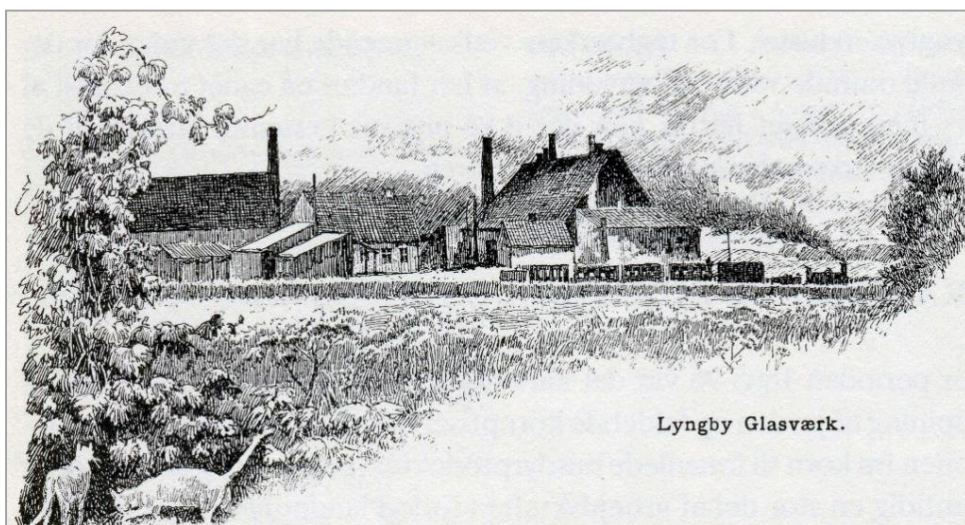
Carl Johan Wilhelm Emanuel Gundelach (1834-1894)

Carl Frederik og Johannas ældste søn Carl blev gift med Marie Mathilde Frederikke Fagerstrøm den 5. december 1862 i Tårnby. Mathilde var datter af J.F. Fagerstrøm, som var kommet til Holmegård i 1827 sammen med Carl Frederik og Johanna.

Carl og Marie fik tre børn i Tårnby:

1. Carl Frederik Vilhelm Gundelach, født 3. oktober 1863 i Tårnby. Carl blev senere gift med Clara Henrikka Wassberg den 2. april 1888 i Tårnby. Han døde 18. november 1928. Carl var farfar til Jørn og Finn Gundelach, der blev kendt som kommissær ved De Europæiske Fællesskaber (EF).
2. Emil August Vilhelm Gundelach, født 30. april 1866 i Tårnby. Død: Ukendt
3. Gabriella Johanne Caroline Gundelach, født 8. oktober 1869 i Tårnby. Død: Ukendt.

Carl og hans hustru og deres tre børn flyttede omkring 1873 fra Kastrup Glasværk til det nyoprettede Lyngby Glasværk, der lå på Baune Allé lige vest for jernbanen.

Lyngby Glasværk set fra øst med toget på Nordbanen, Illustreret Tidende 1885/86

Den første glashytte og arbejderboligerne blev bygget i 1873 og den anden glashytte og lagerbygningen et års tid efter.

De høje bygninger er glashytterne, og det lave hus i midten er kontor- og lagerbygning, der eksisterede som Baune Alle nr. 3-5 mange år efter de øvrige bygningers nedrivning.

Lyngby Glasværk. De takkede kanter i Borremosen (nederst) kunne være pga. udgravning af tørv til glasværket.

Glasværket beskæftigede i 1874-77 omkring 50 personer. Ejerne af værket var apoteker H. E. Hansen og læge E. Olsen, men kort efter opførelsen blev virksomheden omdannet til et aktieselskab. I 1882 blev virksomheden solgt til A/S Glasværket Danmark, hvorefter produktionen blev indstillet indtil 1888, hvor to tidligere medarbejder fra Holmegaards Glasværk overtog virksomheden og genoptog produktionen.

Virksomheden var udsat for hård konkurrence fra bl. a. Hellerup Glasværk, Holmegaard og Kastrup. Lyngby Glasværk fik svært ved at afsætte produktionen og blev endelig indstillet omkring år 1890, hvorefter hovedparten af bygningerne blev revet ned, og der opførtes et antal villaer på grunden. De er alle revet ned.

Carl og Mathilde fik yderligere tre børn i Lyngby:

4. Louise Marie Frederikke Gundelach, født 29. maj 1873 i Lyngby¹³. Faddere snedker Chr. Gundelach, Kbh., glasmager Fr. Fagerstrøm, Kastrup, og cigarmager C. Jensen, Kbh. Død: Ukendt.
5. Emma Josephine Antoinette Gundelach, født 25. november 1875 i Lyngby¹⁴.
6. Thyra Charlotte Lisette Gundelach, født 27. september 1878 i Lyngby¹⁵.

Den 27. januar 1876 blev født et barn, Emil Valdemar Gundelach, på Den Kongelige Fødselsstiftelse. Moderen, Henriette Amalie Henningsen, var født 16. maj 1855 i Virum og boede i Frederiksdal. Emil døde 20. august, kun 1/2 år gammel. Faderen er ikke oplyst. Det kunne være Carl, som jo var på Lyngby Glasværk i perioden. Eller måske den 17-årige glasmager Carl Rudolph Gundelach, der i 1880 også er nævnt (født 1859 i Sverige) og hans mor Bodil Johanne Gundelach (65 år), enke.

Børnenes		Navne		Modrenes	Anmærkning om Forældre, om Børnene ere hjem-
Fødselsdag	Dødsdag	Drengene	Pigerne	Alder.	
25	1		Emilie Henriette Fagerstrøm	22	For: Høvedelsbørn Carl Frederik Fagerstrøm og hustru Emilie Constanse f. Fagerstrøm
26	1		Amalie Henriette Fagerstrøm	32	Sol: Dødsdag, d. 17. febr. 1878, alder 1 1/2 år.
27	1	Emil Valdemar Gundelach		20	Henriette Amalie Henningsen

Hellerup Glasværk (Tuborg Fabriks glasværk) blev overtaget af Kastrup-Holmegaard i 1881. Carl flyttede til Hellerup i 1881 eller da Lyngby Glasværk lukkede første gang i 1882. Carl blev formand for Dansk Glasarbejder Forbund, der blev oprettet for at få forbedret de barske arbejdsvilkår og den sociale nød.

Under en konflikt på Hellerup Glasværk omkring 1883 truede ledelsen med at sætte glasmagerne ud af deres tjenesteboliger. Direktør Duus mødte op med Kongens Foged, en advokat, to politibetjente og fire bybude hos Carl Gundelach. Han fik forelagt kendelsen, og da han nægtede at genoptage arbejdet, før han fik 15 øre mere pr. 100 flasker, skred man til udsætningsforretningen og flyttede møblerne ud på gaden. Herefter fortsatte man hos de andre glasmagere. Medens alt dette stod på, var glasmagernes hornorkester mødt op og spillede i Gundelachs have ved siden af foreningens røde fane. Det må have været noget af et syn denne eftermiddag på Tuborgvej¹⁶.

¹³ Kirkebog Lyngby Kirke, fødte 1873 opslag 164

¹⁴ Kirkebog Lyngby Kirke, fødte 1875 opslag 195

¹⁵ Kirkebog Lyngby Kirke, fødte 1878 opslag 236

¹⁶ Gunnar Buchwald og Mogens Schlüter: Kastrup og Holmegaards Glasværker 1825-1975

Hellerup Glasværk (Kastrup-Holmegaard) ved Tuborg.

Glasværkets arbejderboliger på Tuborgvej.

Carl døde 19. maj 1894 i Hellerup¹⁷ somden sidste Gundelach glasmager i en ubrudt række siden sidste halvdel af 1600-tallet.

19. Maj 1894 Hellerup Glasværks Boliger m. postkontor i Kastrup-Holmegaard i Højhusekvarn, St. Jøtteløkkevej.	27. Maj 1894 Carl Johan Vilhelm Ema. med Jørgen Gundelach.	Fjft. stor Glasværk i Højhusekvarn (Hellerup Glasværks Boliger) forst. paa Hellerup-Holmegaard vælt. Freds. Auel, 7. November 1833, af Johannes Ema. Marie Mathilde Freds. rikke, f. Tagerstrøm.
---	--	--

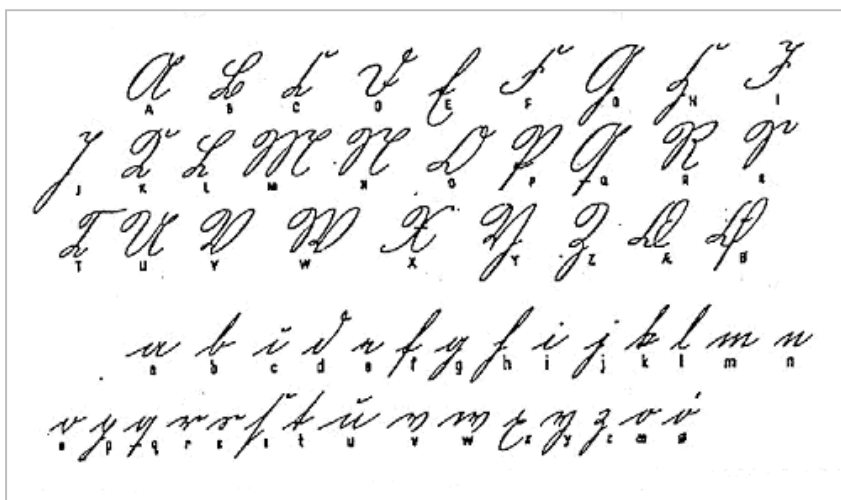
¹⁷ Kirkebog Gentofte Kirke, døde 1894 opslag 29

Mecklenburg ca. 1700 - 1763

Henrich Gundlach og Margrethe Dorothea kom til Biri omkring 1763 med deres i alt 6 børn. De kom antageligvis fra Mecklenburg¹⁸. De første tyske glasarbejdere kom til Norge omkring 1741. Siden kom flere tyske glasmagere til Norge fra bl.a. Tangstedter Hütte i Holstein. Der optræder ingen Gundelach'er i de norske kirkebøger før Christian Wilhelms konfirmation i 1764. Nogle af glasmagerne flyttede senere tilbage til Holstein.

Henrich og Margrethe kom altså sandsynligvis fra Mecklenburg. Det har været meget vanskeligt at spore dem, dels fordi der hidtil kun har været adgang til de mecklenburgske kirkebøger på mikrofilm på Landesarchiw Schwerin, dels fordi mange kirkebøger i Mecklenburg er gået tabt i krige og brande. Men også fordi glasmagerne boede uden for byerne og flyttede hyppigt.

Franz Schubert har foretaget afskrifter af indgåede ægteskaber og udgivet disse på eget forlag. Historikeren Otto Bruchwitz har foretaget afskrifter af dåb, konfirmationer, ægteskaber og døde. Hans noter fylder 55 håndskrevne bind (med gotisk håndskrift) og findes på Landesarchiw Greifswald. Bind 42 omhandler udelukkende Gundelach. Derudover har tre tyske lokalhistorikere, Gisela Masurowski, Dieter Mombour og Gerd Sobietzky, udgivet nogle hæfter med detaljerede oplysninger om glasværkerne i det centrale Mecklenburg Müritz.

Gotisk håndskrift

Gundelach er en af Tysklands største glasmagerslægter, og der var mange Gundelacher i Mecklenburg. I første halvdel af 1700-tallet omtales 4-5 forskellige Hinrich Gundlach'er i det centrale Mecklenburg. Datteren, Dorothea Elisabeth, var ved vielsen i Biri i 1767 i kirkebogen omtalt som "Johansd(atter)". Det må betyde, at Henrich egentlig hed Johan Henrich. Der

¹⁸ Anne Minken: Innvandrere ved norske glassverk og etterkommerne deres (1741-1865). Oslo 2002.

findes også flere personer ved navn Johan Heinrich Gundlach. Bl.a. på glasværkerne i Rockow, Nossentin og Grubenhagen. Alle med navnet Johan Henrich/Heinrich/Hinrich Gundlach er undersøgt af den tyske slægtsforsker Christine Rehberg-Credé fra "pro historia – Büro für historische Stadt- und Regionalforschung" i Schwerin, dog uden resultat.

En Jost Gundlach var forpagter på flere glasværker og blev senere så rig, at han blev adlet til Justus von Gundlach. I 1732 fik han bygget et gods i Rumpshagen ved Ankershagen, ikke langt fra Gross-Dratow og Rockow. På begge sider af huset er der et tredelt centralt fremspring. Her findes Gundlachs våbenskjold. Huset er særligt ved at være pudset med såkaldt glaspuds med glasskår, som stammer fra Gundlachs glashytter. Godset tilhørte familien von Gundlach fra 1732 og i hvert fald til 1940. Efter anden verdenskrig tjente huset til boligformål og lokalforvaltning i det daværende DDR.

Rumpshagen

Våbenskjold og facadepuds med glasskår

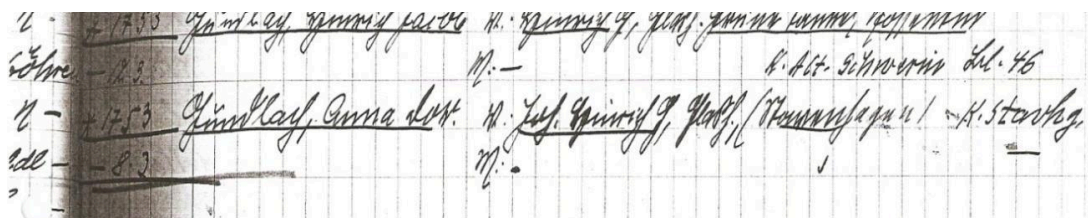
Familiens våbenskjold blev grafisk skabt i 1555 af Nürnbergs mestergravør Virgil Solis og viser i guld en fremadvendt skægget mand, der vokser op fra et rødt bjerg, iført en blå kjole med en guldkrave og en blå spids kasket, mens han holder en grøn jordvedbend (korsknep) med tre blade i hver hånd. Bestillingen var fra en købmand Gundlach i Nürnberg.

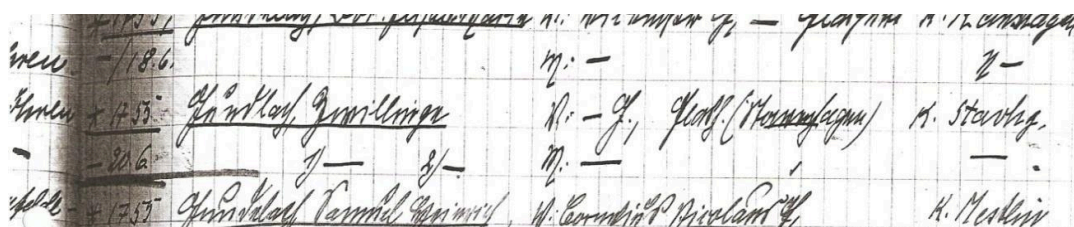
Våbenskjoldet i original og dansk version.

Stavenhagen 1747-1755

Af Otto Bruchwitz' afskrifter¹⁹ fremgår:

*1753 – 8.3. Gundlach, Anna Dor. V(ater): Joh. Hinrich G, Glash. (Stawenhagen)

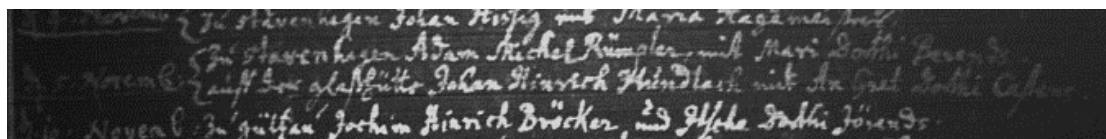

*1755 – 20.6. Gundlach, Zwillingen, V: - G., Glash. (Stawenhagen)

Dette stemmer med de tre yngste børn i Norge. Christine Rehberg-Credé gennemgik og fotograferede kirkebogen fra kirken i den lille by Jürgensdorf lidt syd for Stavenhagen. Familien omtales i kirkebogen²⁰ som "Hundlach", hvilket ifølge Christine Rehberg-Credé må bero på en tunghør præst...

I maj 1747 døde "Hundlachen seine Frau", og i 1748 blev en An Len Hundlachen konfirmeret. I 1750 blev en Jürgen Hundlachs datter Magaretha Christina Catarina døbt.

Den 5. november 1751 blev Johan Hinrich Hundlach og An Gret Dortie Casten viet.

Copuliert (viet) 1751: 5 November auff der glaßhütte Johan Hinrich Hundlach mit An Gret Dortie Casten.

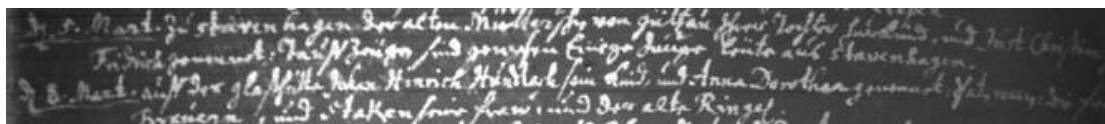
¹⁹ Otto Bruchwitz' optegnelser, fotokopi fra arkiv i Greifswald.

²⁰ Kirchenbuch Mecklenburg Stavenhagen Jürgensdorf (69570), mikrofilm gennemgået og affotograferet i Schwerin af ProHistoria v/Christine Rehberg-Credé.

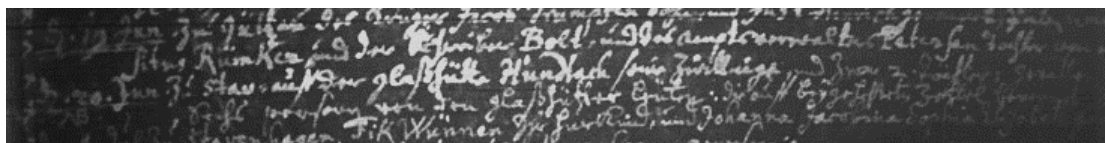

Jürgenstorf Dorfkirche (opført 1700).

Den 8. marts 1753 fik de datteren Anne Dorthea, og 20. juni 1755 fik de tvillingepigerne.

Getauft (døbte) 1753: D. 8 März auff der glaßhütte Johan Hinrich Hundlach sein Kind und Anna Dorthea gennant. Pate (faddere) waren (die Frau) Brauern, und Staken seine Frau und der alte Ringel.

Getauft 1755: D. 20. Jun. zu Stav[enhagen] auff der Glaßhütte Hundlach seine Zwillinge, und zwar 2 Töchter: Gevattern sind gewesen sechs Personen von den Glaßhütten Leuten: die auff beigehefteten Zettel benennet sind.

Under konfirmationer i 1753 fremgår Bernt Christoffer Kauffeldt, som blev gift med Dorothea Elisabeth i Biri i 1767.

Johan Hinrich Gundelach blev altså gift i 1751 med An Gret Dortie Casten og fik tre børn sammen. Det må samtidig betyde, at de tre ældste børn, Dorothea Elisabeth, Johan Jørgen Wilhelm og Christian Wilhelm, der alle var født før 1751, må være fra et tidligere ægteskab og altså enten have en anden far eller en anden mor.

Det er ikke fastslået, hvor Stavenhagen Glashütte præcist lå. Meget tyder på, at den hed Glashütte Scharpzw²¹ og lå vest for Stavenhagen og lidt nord for landsbyen Scharpzw.

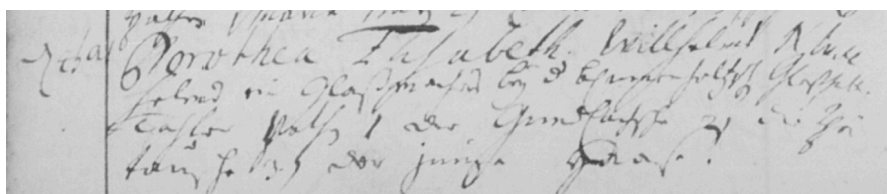
Glashütte Blumenholz, Friedrichhof 1739-1748

Den tyske historiker Gerd Sobietzky har forsket i glasværkerne i Mechlenburg og udgivet en række hæfter med oplysninger om de enkelte værker, hvor de (sandsynligvis) var placeret, hvem der var mester, hvem der ifølge kirkebøgerne arbejdede på værkerne mm.

Et sted omtales en Glashütte Blumenholz²², som fungerede i perioden 1735-1750. I en beskrivelse af glashüttens ansatte findes (So=Sohn, To=Tochter, Pate=fadder):

40. Wilhelm, Hans Jürgen	Glasmacher
* 22.03.1739 So Martin Jürgen	
* 04.10.1741 To Dorothea Elisabeth	
* 12.12.1743 So Johann Jürgen	
* 07.06.1746 So Christian Andreas	
Pate: 1736, 38	

Navnene og fødselsårene for de tre yngste børn er identiske med Dorothea, Johan Jürgen og Christian i Norge. Det må betyde, at børnene blev født Wilhelm og ikke Gundelach. I kirkebogen for den nærliggende by Zierke²³ findes

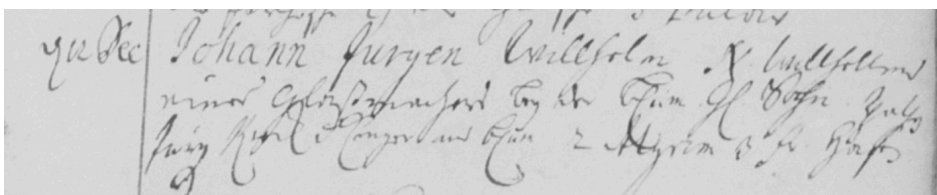

1741 d. 4. Okt. Dorothea Elisabeth, Willhelms, ein Glaßmacher bei d. Blumenholtzer Glaßh[ütte] Tochter.

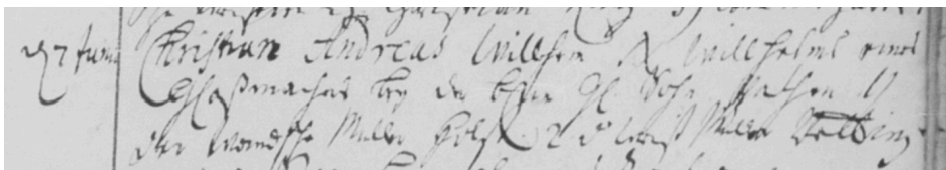
²¹ Gerd Sobietzky: Ausgewählte Glashütten zwischen Tessin und Altentreptow - Fortsetzung, Beiträge zu ausgewählten Glashüttenforschung, 2007

²² Gerd Sobietzky: Glashütten im Land Strelitz, Beiträge zu ausgewählten Glashüttenforschung, heft 4, 2008.

²³ Kirchenbuch Mecklenburg Neustrelitz-Zierke-Weisdin-Blumenholz, Taufen Konfirmationen Trauungen Bestattungen 1713-1759

1743 12. Dec. Johann Jürgen Wilhelm, v[ater]: Willhelms, einer Glaßmacher bei der Blu[menholzer] Gl[ashütte] Sohn.

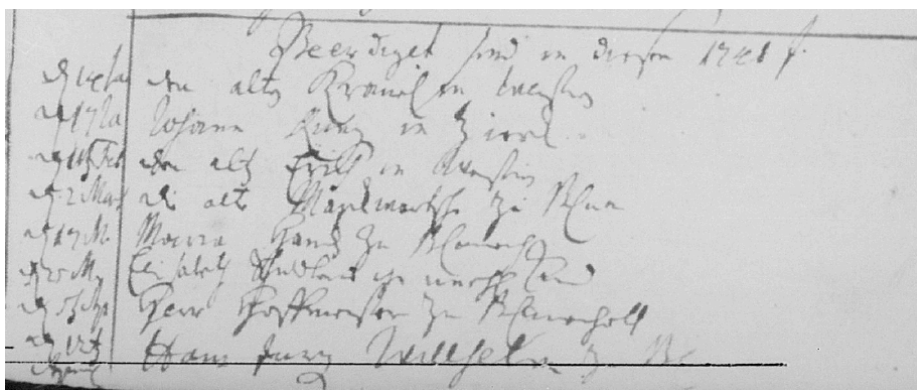

1746 7. Juni Christian Andreas Wilhelm, v[ater]: Wilhellms, Glaßmacher bei der Blu[menholzer] Gl[ashütte] Sohn.

Det viste sig, at Hans Jürgen Wilhelm og hans hustru havde flere ældre børn, født i Blumenholz:

- 26.12.1736 Margrethe Elisabeth
- 20.04.1738 Christoph
- 22.03.1739 Martin Jürgen

Hans Jürgen Wilhelm døde 12.(?) april(?) 1748 i Blumenholz.

Glashütten lå lidt uden for landsbyen Blumenholz, som ligger knapt 10 km nordøst for Neustrelitz. Stedet fik senere navnet Friedrichhof. Ejeren af huset Friedrichhof 1 fandt ved

udgravning til kælderen fundamentrester for glasovnens fyringskammer. Der er desuden fundet typisk fundmateriale i form af ildfaste sten og glasskår²⁴

Huset Friedrichshof 1 og glasfund fra området.

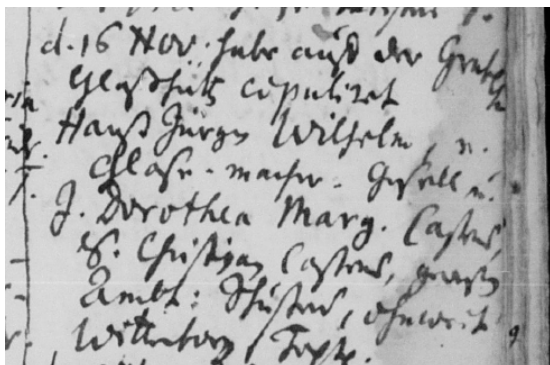
²⁴ Gerd Sobietzky: Glashütten im Land Strelitz, Beiträge zu ausgewählten Glashüttenforschung, heft 4, 2008.

Kirken i Blumenholz, bygget i første halvdel af 1700-tallet.

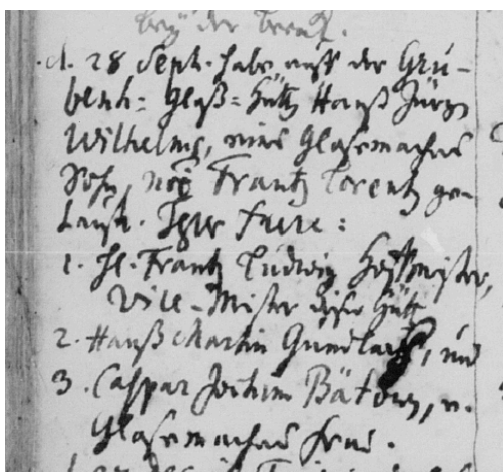
Glashütte Bochholt, Grubenhagen 1724-1731

Det viser sig, at Hans Jürgen Wilhelm blev viet i 1730 med Dorothea Margrethe Castens i Grubenhagen, hvor der var en glashütte ved Bochholt²⁵. Margrethes far var "afdød skomager i Wittenburg og omegn". Året efter fik Hans Jürgen og Margrethe deres første barn, Franz Lorenz.

1730

d. 16 Nov auf der Grubenhagener Glashütte copuliert
Hanß Jürgen Wilhelm und
J[unfrau] Dorothea Marg. Castens,
V[ater]: Christian Castens, gew[esener]
Ambt Schuster ohnweit Wittenberg
Tochter²⁶

1730

d. 28 Sep auf der Gru-
benh. Glaß-Hütte Hans Jürgen
Wilhelms, ein Glasmacher
Sohn und Franz Lorenz getauft.
1. Franz Ludwig Hoffmeister
Vice-Meister auf dem Hütte
2. Hans Martin Gundlach, und
3. Caspar Joachim Bätow
Glasmester Frau

Glashütten lå lidt nord for Bockholt ved søen Ohngangsee, også kaldet Hüttensee²⁷.

²⁵ Gisela Masurowski, Dieter Mombour: Die Glashütten im Landkreis Müritz, teil I, Archäologische Berichte aus Mecklenburg und Vorpommern, Beiheft 11, 2008.

²⁶ Kirchenbuch Mecklenburg Kirch Grubenhagen, Trauungen 1695-1776.

²⁷ Gisela Masurowski, Dieter Mombour: Die Glashütten im Landkreis Müritz, teil I, Archäologische Berichte aus Mecklenburg und Vorpommern, Beiheft 11, 2008.

Hüttensee ("hyttesøen"). Til højre ses trægruppen, hvor glashytten var placeret.

Glasfund, ovnslagger.

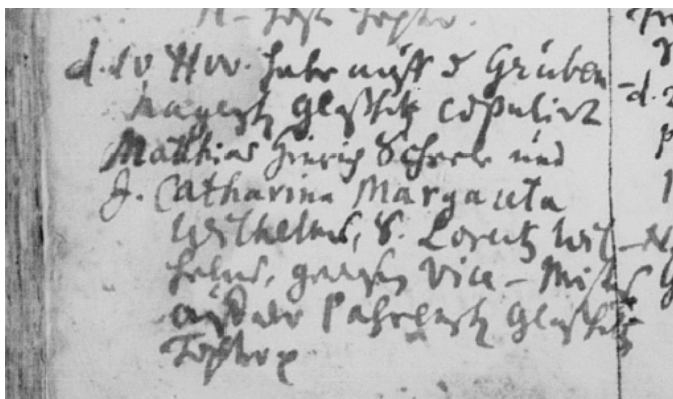

Kirche Grubenhagen

Hans Jürgen og Margrethe fik altså børnene:

- 28.09.1731 Frantz Lorentz (Bockholz)
- 26.12.1736 Margarethe Elisabeth (Blumenholz)
- 20.04.1738 Christoph
- 22.03.1739 Martin Jürgen
- 04.10.1741 Dorothea Elisabeth
- 12.12.1743 Johann Jürgen
- 07.06.1746 Christian Andreas

I Grubenhagen blev en Catharina Margaretha Wilhelms gift i 1724 med Matthias Hinrich Scheele. Catharinas far var anført som Lorenz, afdød vicemester på Pahrentz Glashütte. Catharina kunne være søster til Hans Jürgen.

1724

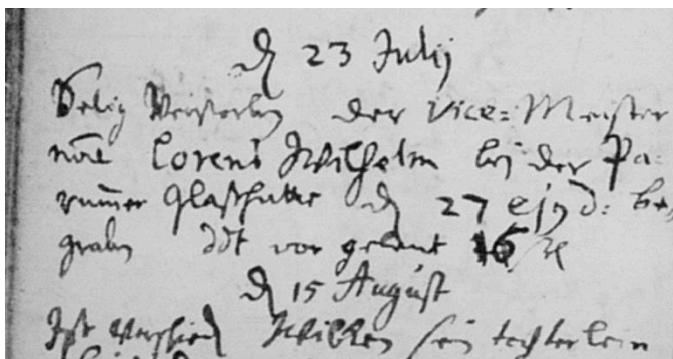
d. 10 Nov. auf der Grubenhagener Glashütte copuliert Matthias Hinrich Scheele und J[ungfrau] Catharina Margareta Wilhelms, V[ater] Lorentz Wilhelm, gew[esener] Vice-Meister an der Pahrenz(?) Glashütte Tochter²⁸.

Stednavnet Pahrentz findes i Sachsen, men her har der ikke været glasværker.

²⁸ Kirchenbuch Mecklenburg Kirch Grubenhagen, Trauungen 1695-1776.

Glashütte Parum, Wittenburg, 1713-1722

Det viste sig, at Lorenz Wilhelm, som formodes at være far til Hans Jürgen, var vicemester på Parum Glashütte, hvor han døde 23. juli 1721. Parum lå ca. 10 km nordøst for Wittenburg og kun 2 km fra Schossin, hvor skomager Castens boede.

1721

d. 23. Juli
...der Vice=Meister
Lorenz Wilhelm bei der Pa-
rumer Glashütte ... 27 ... be-
graben²⁹

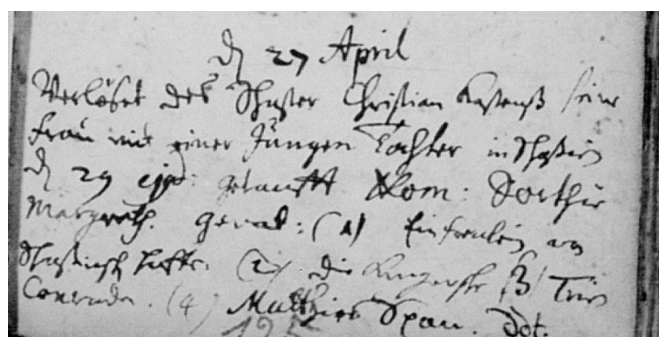
Af kirkebogen for Parum fremgår, at Lorenz fik 6 børn:

- Lorentz Wilhelm, vicemeister an der Parumer Glashütte.
 - o 11.03.1713 Margrethe Liese
 - o 25.02.1715 An Dorthie
 - o 14.11.1716 Cathrin Magdalen
 - o 23.05.1718 barn, intet navn anført
 - o 02.07.1720 An Christin Dortie
 - o 20.04.1722 barn, navn ulæseligt (Født 9 måneder efter Lorenz' død)

Samme sted findes:

- Christian Kasten, Schuster (skomager) in Schoßin:
 - o 11.12.1703 +frau Schuster in Schoßin (skomagerens hustru død)
 - o 21.20.1706 ∞ Christian Kasten, Schuster in Schoßin, gift med An Magd. Conrads, Schuster tochter
 - o 27.04.1711 Dor[thea] Marg[rethe]

²⁹ Kirchenbuch Parum bei Wittenburg, Bestattungen 1676-1766.

1711 d. 27. April: Verlöst der Schuster Christian Kastens seine frau mit einer Jungen Tochter in Schoßin d. 29. Getauft Nom: Dorthea Margreth.

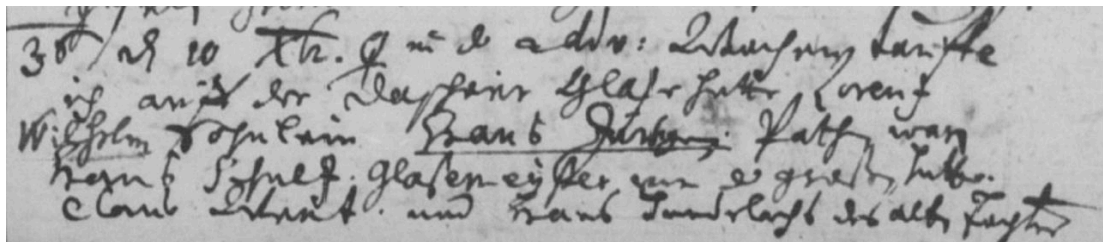

Kirche Parum

Kastens havde flere børn. Christian Kastens døde 2. maj 1719 og hans hustru An Magdalene Conradsen kun en måned senere, 4. juni. Dorthea Margrethe Kasten blev dermed forældreløs som 8-årig. Som 19-årig blev hun gift med Hans Jürgen Wilhelm og senere, efter Hans Jürgens død i 1748, med Johan Henrich Gundelach i 1751, som hun fulgtes med til Norge i 1763.

Glashütte Daschow, Kuppentin, 1706-1711

Hans Jürgen Wilhelm blev født i Kuppentin i Mecklenburg, hvor hans far, Lorenz Wilhelm, var på Daschow Glashütte, der lå på grænsen mellem de to godser Daschow og Penzlin, måske ved Neuhöfer See.

1706 d. 10 XII ... aus der Daschower Glashütte Lorenz Wilhelm sohnlein Hans Jürgen. Paten
waren Hans Schulz, Glaßemeister an der Glashütte...

Af kirkebogen for Kuppentin fremgår:

- Lorentz Wilhelm:
 - o 10.12.1706 Hans Jürgen
 - o 26.04.1708 Johan Benedict
 - o 09.12.1709 Ida Cathrin
 - o 14.03.1710 +Ida Cathrin (1/4 år) og +Johan Benedict (2 år), samme dødsdag...
 - o 29.04.1711 Engel Sofie.

Kirche Kuppentin

Der var tradition for, at den førstefødte dreng blev opkaldt efter glasmesteren og barnefaderens far. Således blev Hans Jørgens førstefødte søn døbt Franz Lorenz efter mesteren Franz Ludwig Hoffmeister og Hans Jørgens egen far, Lorenz.

Hvis Lorenz' førstefødte søn Hans Jørgen var opkaldt på samme måde efter glasmesteren på Daschow, Hans Schultz, så burde Lorenz' far hedde Jürgen (nogle gange skrevet Georg).

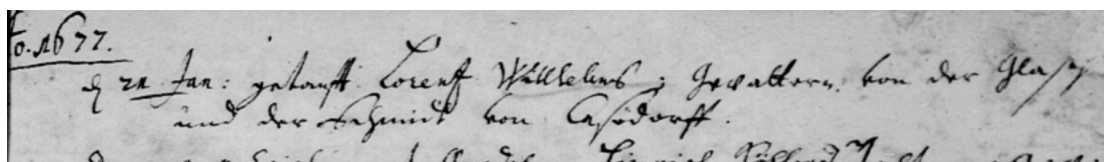
Glashütte Grünhaus, Kirchnüchel, Holstein, 1677-1702

Meget tyder på, at Lorenz Wilhelm kom fra Holstein, hvor der var en del glashytter i sidste halvdel af 1600-tallet omkring godserne Aschenberg, Depenau, Perdoel m.fl. og i området omkring Eutin og Malente.

I byen Kirchnüchel blev et barn døbt Lorenz Wilhelm i 1677. Faderens navn er ikke oplyst, men fadderne kom fra Glashütten.

Marienkirche, Kirchnüchel

1677 21. Jan: getauft Lorenz Willhelm. Gevattern von der Glashütte und der Schmidt von Casedorf³⁰.

³⁰ Kirchenbuch Holstein Plön-Segeberg, Kirchnüchel, Taufen 1664-1738.

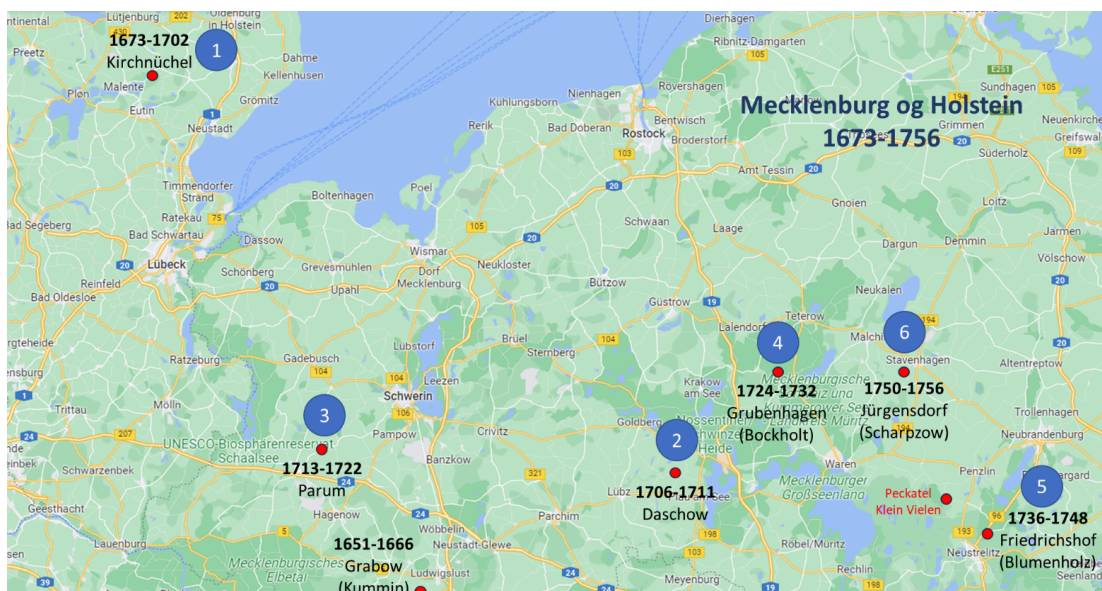
Lorenz var muligvis fadder i 1698 og 1702. Han havde muligvis en bror, Hans Adam Willhelm, født i 1673. Faderens navn er heller ikke her nævnt. Det kunne måske være Georg (=Jürgen) Wilhelm, der blev gift i nærliggende Lebrade i 1671, hvor han var på en glashütte³¹.

Kirche Lebrade

Der er flere personer med efternavnet Wilhelm i Grabow i Mecklenburg i perioden 1651-1666, hvor der var en Glashütte ved Cummin. Der var også nogle Wilhelm'er i Varchentin omkring 1700-1720. Det er ikke til at vurdere, om det er familie.

³¹ Kirchenbuch Holstein Lebrade, Trauungen 1671-1714

Slægten i Tyskland.

- Georg (=Jürgen) Wilhelm, Holstein, Lebrade og Kirchnüchel:
 - 1671 21/12 ∞ NN, Glashütte, Kirche Lebrade
 - 1672 1/9 *Cathrina, Glaßhütte, Lebrade
 - 1674 8/9 *Hanß Adam, Glaßhütte, Kirchnüchel (slægtsskab ikke dokumenteret)
 - **1677 24/1 *Lorentz, Glaßh[ütte], Kirchnüchel** (slægtsskab ikke dokumenteret)
- Lorentz Wilhelm (1677-1721) og ukendt hustru, Mecklenburg Daschow og Parum:
 - 1698+1702 Pate, Kirchnüchel
 - **1706 10/12 *Hans Jürgen, Daschow Glashütte, Kirche Kuppentin**
 - 1708 26/4 *Johan Benedict
 - 1709 9/12 *Ida Cathrin
 - 1711 29/4 *Engel Sofie
 - 1713 11/3 *Margrethe Liese (Parum Glashütte, Kirche Parum)
 - 1715 25/2 *An Dorthie
 - 1716 14/11 *Cathrin Magdalen
 - 1718 23/5 barn, intet navn anført
 - 1720 2/7 *An Christin Dortie
 - 1722 20/4 *barn, navn ulæseligt, født 9 måneder efter faderens død

- Hans Jürgen Wilhelm (1706-1748) og Dorteia Margrethe Castens (1708-?), Mecklenburg Klein Luckow og Blumenholz:
 - 1730 28/9 ∞ Hans Jürgen Wilhelm og Dorteia Margrethe Castens, datter af afdød amtsskomager Christian Castens, Schossin (Bockholz Hütte, Klein Lückow, Kirche Grubenhagen)
 - 1731 28/9 *Frantz Lorentz
 - 1736 26/12 *Margarethe Elisabeth (Blumenholz Glashütte, Kirche Zierke)
 - 1738 20/4 *Christoph
 - 1739 22/3 *Martin Jürgen
 - 1741 4/10 *Dorothea Elisabeth
 - **1743 12/12 *Johann Jürgen**
 - 1746 7/6 *Christian Andreas
 - 1748 12/4(?) +Hans Jürgen

- Johan Hinrich Gundlach og Dorteia Margrethe Castens (1708-?), Mecklenburg Scharpzow, Stavenhagen:
 - 1751 5/11 ∞ Johan Hinrich Gundlach og Dorteia Margrethe Castens (Scharpzow Glashütte, Stavenhagen, Jürgensdorf)
 - 1753 8/3 *Anne Dorteia
 - 1755 20/6 *Tvillinger, Helene Sophia og Catarina Marie.

Glasmagerfag, historie og traditioner³²

Glasindustrien i Mecklenburg strækker sig tilbage til middelalderen. Der findes optegnelser fra 1268 om en glashütte ved Doberan klosteret i Rostock. Men det var først i perioden efter trediveårskrigen, at glasindustrien blomstrede i Mecklenburg. Fra begyndelsen af det 17. århundrede voksede antallet af glashytter. Glasindustrien toppede i 1720-1730'erne og aftog fra omkring 1750 for helt at dø ud omkring 1900.

Trediveårskrigen bestod af en række militære konflikter i Centraleuropa, hovedsageligt i Tyskland. Det var både en religionskrig mellem Den katolske liga og Den Protestantiske Union inden for det Tysk-romerske rige og en krig mellem de europæiske fyrstehuse og stormagter. Habsburgerne i Østrig og Spanien og deres forbundsfæller i Tyskland kæmpede mod Frankrig, Holland, Sverige og Danmark. Felttog og slag blev fortrinsvis udkæmpet inden for grænserne af det Tysk-romerske rige. Krigshandlinger, hungersnød og epidemier lagde store landområder øde. I Sydtyskland overlevede kun ca. en tredjedel af befolkningen. Dette medførte en vandring nordpå fra Hessen af glasmagere fra bl.a. Thüringer Wald og

³² Efter Ralf Wendt: Glashütten und Glashüttenarbeiter in Mecklenburg. Forschungen und Berichte, Staatliche Museen zu Berlin, Band 15, 1973.

Grossalmerode, hvor glasindustrien blomstrede i 1500-1600 tallet. Gundlach, Wentzel, Brauer og Kaufeldt var alle store glasmagerslægter. En del vandrede nordpå til Mecklenburg, hvor de første Gundlach'er dukkede op i den vestlige del af Mecklenburg i 1622, og til Holstein, hvor der fandtes Gundlach'er på glasværkerne i omegnen af Plön fra omkring 1660. I første halvdel af 1700-tallet flyttede glasværkerne længere mod øst på den "Mecklenburgische Seenplatte", der er det største sammenhængende system af søer og kanaler i Tyskland. Området omfatter bl.a. den store Müritz Nationalpark med Tysklands næststørste sø, Müritz, og fuglereservaterne Feldberger Seenlandschaft, Mecklenburgische Schweiz og Nossentiner/Schwinzer Heide. Området blev dannet under den sidste istid for cirka 12.000 år siden. Rundt om Mecklenburgische Seenplatte er landet fladt med få indbyggere og dækket af skove, søer og moser. Glashytterne havde brug for store mængder træ til brænde samt sand og potaske til fremstilling af glas, og det fandtes i Mecklenburg i store mængder.

Glashytterne blev typisk anlagt på de store godser, hvor godsejeren forpagtede en glashytte til en glasmester. Glasset kunne anvendes til salg og eksport, hvor glasmesteren havde eneret på forhandling. Efter krigen var landsbyer og landsbrugsjord ødelagt, og der var begyndt at vokse skov over store dele af landet. Glasværkerne kom derfor meget belejligt for godsejerne, idet glasværkerne brugte meget træ. Glashytterne havde en typisk levetid på 6-8 år – i gunstige tilfælde 10 år eller mere. Træforbruget var enormt. I perioden 1701-1750 forbrugte i alt 71 glashytter træ svarende til ca. 2,8 mio. rummeter brænde på 50 år. I starten var det en fordel at få ryddet store arealer for skov. Men snart kunne skovene ikke følge med. Hytterne blev derfor flyttet med jævne mellemrum fra sted til sted. Man pakkede simpelt hen ovne, værktøj og beboelseshytter sammen og genopførte dem et nyt sted. Glasmagerne levede for sig selv og nåede sjældent at få et forhold til lokalbefolkningen. De blev derfor betragtet lidt på samme måde som sigøjnere – frie, fremmede, fascinerende og måske farlige, da de jo med sand og ild fremstillede det fineste klare glas.

Ovnfad ("Schmelzhafen")

Glasteknologi

På glasværkerne fremstilledes brugsglas som flasker, drikkeglas, mælkeskåle, sylteglas og beholdere. Der blev også fremstillet glas til vinduer og mere specialiserede produkter til f.eks. apoteker.

Arbejdsprocessen startede med, at "die Aschefahrer" skaffede aske til glasfremstillingen. "Die Glasmachern" fyldte glasblandingen i smeltefadene ("die Häfen"), som blev opstillet på afsatser inde i ovnen. "Der Schürer" (ovnpassereren) regulerede ovnvarmen. Han havde en håndlanger, "Der Pfleger", til at hjælpe med indfyringen. Fyringstræet var klargjort (hugget, kløvet og tørret i mindst et halvt år) af "Die Holzhauern" og hentet til hytten af "Scheitholzfahrern" ("brændekøreren").

"Der Vorschmeltzer" forvarmede et antal smeltefade, så de var klar til brug. "Die Werker" førte tilsyn med smeltefadene i ovnen. Når glasset var blevet blankt og dermed klar til forarbejdning, dyppede en "Vorbläser" (også kaldet "Anfænger") glasmagerpiben, der var fremstillet af jern, i den tyktflydende glasmasse. Flaskeglaspusteren, "Der Hohlglasbläser", blæste glasset op i en boble, som han med svingende og rullende bevægelser formede i forskellige former og størrelser, hjulpet med jerntænger, forme og sakse. Det glødende varme glas, der ved for hurtig afkøling kunne kaste glødeskaller af sig, blev bragt til afkølingsovn af unge arbejdere ("die Einträger") med langskafte gafler.

Fremstilling af spejl- og vinduesglas var en opgave for "der Strecker". Han svang den tyktflydende glasmasse, som han havde taget fra smeltefadene, til en lang cylinder, skar den op i længderetningen og strakte den på en glat lerplade, det såkaldte "Strecktischen" (strækkerbord).

"Der Kistenmacher" fremstillede transportkasser. "Fuhrleute" og "Hausierhändler" pakkede glasset i halmstrå i kasserne og fragtede det til aftagerne.

Den højt udviklede arbejdsdeling var et typiske kendetegn på glashytten. Manglende en specialist, kunne det standse hele processen. Dette gav et stærkt kollektiv. Af samme årsag var det ofte glasmagerne, der fik deres vilje, hvis der opstod uenighed om arbejdsvilkår og -betaling med mester eller forpagter.

Livs- og arbejdsbetingelser

Som nævnt levede glasmagerne mest for sig selv, og deres arbejds- og livsbetingelser er derfor ikke særlig godt belyst. Et hyttekollektiv bestod af en mester ("1. Klasse") og måske en vicemester ("2. Klasse") samt produktionspersonalet bestående af:

- Fagarbejdere ("3. Klasse") med faglig uddannelse og erfaring. Hertil hørte glasmagerne Aufbläser, Hohlglasmacher, Strecker, Werker, Schmeltzer og Schürer.
- Faste hjælpearbejdere uden faguddannelse til støtte for produktionen, herunder håndlangere, Pfleger, Aschefahrer, Holzhauer, Kistenmacher og Schürholzhauer. Ofte

var der hjemsendte soldater blandt disse hjælpearbejdere, som ofte levede en kummerlig tilværelse.

- Øvrige, herunder bygningshåndværkere, handlende, mesterens tjenestefolk, kro personale, lærerdrenge, barnepiger og en skolelærer.

Glassemblerne kom fra Hessen til Holstein og Mecklenburg. Glassemblerne udgjorde en meget lukket stand, der giftede sig ind i hinandens slægter. Fra midt i 1700-tallet indvandrede nye glassmagere fra midtjylland, Böhmen, Brandenburg og Pommern. Glassemblerne var frie mennesker ("Freie Leute"), dvs. at de ikke var underlagt godsejer eller glassmester. Et tegn på denne frihed var retten til at bære våben. Normalt bestod en hytte af 6-15 faglærte glassarbejdere. I større hytter kunne der være tilknyttet faste håndværkere (skomager, tømrer, skrædder og smed). Der kunne være 15-20 familier og måske op til i alt 50-100 personer.

Der blev arbejdet uafbrudt 40 uger om året, alle ugens dage, også søn- og helligdage. Der var brug for alle hænder, og det var normalt, at børnene arbejdede med. Man arbejdede indtil dagens forberedte glassmængde var brugt – ofte 12 timer om dagen eller mere. Arbejdsåret gik fra faste til jul. I vinterperioden lå produktionen stille. Her arbejdede man så på at forberede næste sæson ved at skaffe masser af træ og fremstille nye ovnfade.

Der blev holdt øje med effektiviteten. Hvis en glassarbejder var langsom eller ødelagde meget glas, blev det trukket i hans løn. I værste fald blev han afskediget. Der blev arbejdet hele dagen igennem. "All Lüd hebben Festdag, blot de Glashütter nich" hed det i landbefolkningen. Lønnen var en kombination af fast løn og akkord efter f.eks. antal flasker eller antal kasser vinduesglas. Man brugte en "Kerbstock" som en slags konto. Der blev fremstillet to ens stykker træ med glassmagerens navn. Den ene beholdt hyttemesteren, den anden fik glassmageren. Alt efter antal producerede genstande blev der afregnet ved at mesteren ridsede et tal eller en kærv ud for en skala på tværs af de to stokke. Det var ikke et vellønnet erhverv. Ofte havde glasssemblerne en stor familie, og det svære og anstrengende arbejde foran de varme glassovne krævede rigelig og god kost og masser af væske. Det gjorde indhug i lønnen. Der fandtes ingen aldersrente eller pension. Glassmagernes helbred led skader på åndedrætsorganerne (støv og varme) og øjnene (stærkt lys). Glassmagere, der ikke længere kunne arbejde, blev forsørget af familien eller endte af og til som landarbejdere eller tiggere.

Midlertidige hytter ("Katen") tjente som boliger for glasssemblerne og deres familier. Efter nedlæggelse af glasshytten blev hytterne enten overtaget af godset eller revet ned og materialerne bragt med til det næste sted. I århundreder var disse boliger i både størrelse og beskaffenhed meget beskedne. I disse hytter boede glasssemblerne og deres familie uden at betale husleje. De skulle holde huset i ordentlig stand og foretage de nødvendige reparationer. De havde også et lille stykke jord, hvor de kunne dyrke grøntsager og holde

husdyr, måske en ko, grise eller fjerkræ. Ved flytning af en glashytte blev vinduer, døre, hængsler mv. afmonteret og taget med til det næste sted. I lokalbefolkningens øjne var disse boliger for små og tarvelige til at leve i. Hytterne var i starten bygget på pæle men blev senere funderet i hvert fald i den ene ende. Taget var stråtækt. Fra omkring 1750 byggedes mere permanente arbejderboliger med plads til flere familier under samme tag.

Mange glasmagere var reelt fattige. De havde så godt som ingen ejendele, nogle havde ikke engang senge eller ordentligt tøj til børnene. Det vigtigste var deres værktøj, som skulle sikre deres indkomst. Mesteren derimod levede et ordentligt liv med egen bolig, møbler, bestik og tjenestefolk.

Glasmagernes tøj var simpelt og fordringsløst. De havde hverdagstøj men ikke festtøj, måske fordi glasmagerne levede afsondret og ikke havde behov for at skulle repræsentere. Arbejdstøjet bestod pga. varmen fra ovnene ofte af en fast vævet lærredsskjorte. Til beskyttelse af øjnene mod det stærke lys benyttedes en bredskygget hat eller en kasket med skygge.

Traditioner

Glasmagerne levede deres eget, ret isolerede liv fra lokalbefolkningen. Der var en årlig tradition for at indgå kontrakt mellem mester og medarbejdere, den såkaldte "Dingelbier". Hvert år til pinse samlede glasmesteren alle sine glasmagere i vicemesterens bolig og medbragte en tønde øl for at vise, at han agtede at fortsætte produktionen endnu et år, og at han gerne vil hyre glasmagerne et år til. Glasmagerne tilkendegav ved at drikke mesterens øl, at de gerne ville fortsætte samarbejdet et år.

Zu Pfingsten wird nämlich das so genannte Dingelbier gegeben. Hierzu versammelt sich das gesamte Personal einer Glashütte in der Wohnung des Vizemeisters, der den Hüttenkrug hält, zum gemeinsamen Trunk.

Kündigt nun der Vizemeister einem der erscheinenden Gesellen an, er habe zu dem Dingelbier nicht mitzutrinken, so gilt die Verwehrrung des gemeinsamen Trunkes als Kündigung seitens des Dienstherrn. Setzt der Geselle sich aber freiwillig abseits seiner zechenden rußigen Kollegen und nicht mit an den gemeinsamen Tisch, indem er sich für sich und sein eigen Geld trinkt, so wird er als der kündigende Teil angesehen und verlässt zu Neujahr seinen Dienst.³³

Dermed var kontrakten indgået. Hvis mesteren nægtede en glasmager at drikke af tøndens, så var det at betragte som en opsigelse fra mesterens side. Hvis en glasmager derimod satte sig for sig selv, og selv betalte for sit øl, så blev det betragtet som en opsigelse fra den pågældende, gældende fra produktionsårets afslutning til nytår.

³³ Aus den Archiv-Akten der Familie Gundelach (nach Ulrich Graf von Oeynhausen: „Glashütten in Mecklenburg“.)

“Dingelbier” stammer af Dingel (at “udleje sig”, at “indgå en kontrakt”, at “forpligte sig”) og Bier, som ikke kun betyder øl men har en bredere sydtysk betydning i form af “møde” eller “fælles fejring”. Dingelbier, som havde retslig status, er ikke omtalt andre steder end i den Mecklenburgske glasindustri. Dingelbier var samtidig en af de meget få fester, som glasmagerne deltog i. Bedrift og produktion umuliggjorde normale fest- og fridage, og man så også kun sjældent glasmagerne i kirkerne om søndagen. Glasmagerne giftede sig ofte ret tidligt og fandt ofte sin ægtefælle blandt de andre glasmageres familier i omegnen. De lokale var ikke meget for at lade deres børn gifte ind i glasmagerfamilierne.

Forholdet til lokalbefolkningen

Glasmagerne boede uden for byerne og flyttede jævnligt. De fik derfor aldrig et normalt forhold til den fastboende lokalbefolkning. Lokalbefolkningen kunne måske godt misunde glasmagerens deres status af frie mennesker, som kunne rejse frit, tage hyre eller sige op efter egen fri vilje. Der var heller ikke noget stort behov for samkvem med lokalbefolkningen. Glashytterne havde alt, hvad der var brug for: Arbejde, familie, bolig, havebrug, husdyr, “Hüttenkrug” (kro), skolelærer og venner. Sprogligt kunne der i begyndelsen godt tænkes at have været forståelsesproblemer mellem de sydtyske glasmagere og den nordtyske lokalbefolkning.

Glashytterne var kun på lokaliteten i relativt få år, inden de blev flyttet videre. Dog forblev det sted, hvor glashytten havde været, ofte i lokalbefolkningens erindring, og flere steder findes stadig navne som f.eks. Alte Glashütte og Hüttenberg. Der dukkede også myter op. Nogle troede, at glasmagerne stod i ledtog med djævelen, da de jo boede i skoven og med ild og varme kunne omdanne sand og aske til kunstneriske glasvarer. I en saga “de Oll ut de Glashütt” blev djævelens fødested og opholdssteder knyttet til steder, hvor der tidligere lå glashytter. Efterhånden som recessionen i glasindustrien indtrådte, skiftede mange glasmagere til andre erhverv og kom således til at indgå mere og mere i den lokale befolkning.

Kilder

Danmark

Gunnar Buchwald og Mogens Schlüter: Kastrup og Holmegaards Glasværker 1825-1975. ✓

Norge og Sverige

Anne Minken: Innvandrere ved norske glassverk og etterkommerne deres (1741-1865). Oslo 2002. ✓

G.E. Christiansen: De gamle privilegerede norske glassverker og Christiania Glasmagasin 1739-1939. Oslo 1939. 📖

Norske kirkebøger på nettet: www.arkivverket.no/Digitalarkivet

Svenske kirkebøger på nettet (kræver abonnement): www.arkivdigital.se

Mecklenburg

Otto Bruchwitz håndskrevne bøger, band 47, Landesarchiw Greifswald. ✓

W. Hoff: Weitere Nachrichten über Glashütten in Mecklenburg und Holstein. Zeitschrift für Niederdeutsche Familienkunde Jahrgang 38 Heft 6 (November 1963). ✓

Gisela Masurowski und Dieter Mombour: Die Glashütten im Landkreis Müritz Teil 1. 2008 Archäologische Berichte aus Mecklenburg-Vorpommern. Beiheft 11. ✓

Gisela Masurowski und Dieter Mombour: Die Glashütten im Landkreis Müritz Teil 2. 2009 Archäologische Berichte aus Mecklenburg-Vorpommern. Beiheft 12/13 ✓

Ulrich Graf von Oehnhausen: Glashütten in Mecklenburg. Jahrbücher des Vereins für Mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde, Band 70 (1905). Dokumentenserver der Landesbibliothek Mecklenburg - Vorpommern (<http://mvdok.lbm.v.de>). ✓

Ernst Ritter: Glashütten in Mecklenburg. Zeitschrift für Niederdeutsche Familienkunde Jahrgang 38 Heft 2 (März 1963), Jahrgang 40 Heft 1 und 4 (Juli 1965), Jahrgang 45 (1970), Jahrgang 48 Heft 5 (September 1973), Jahrgang 49 Heft 5 (September 1974). ✓

Franz Schubert: 190 Mecklenburgische Beichtkinderverzeichnisse aus dem Jahre 1751. Göttingen. Degener Verlag. ✓

Franz Schubert: 300 Mecklenburgische Pastoren berichten über ihre Kirchspiele. Anno 1704. Göttingen 1979. Degener Verlag. ✓

Franz Schubert: Kopulationsregister aus Mecklenburgischen Kirchenbüchern. Von 1705 bis 1750. Göttingen 1988. Degener Verlag. ✓

Franz Schubert: Kopulationsregister aus Mecklenburgischen Kirchenbüchern. Von den Anfängen bis zum Jahr 1750. Göttingen 1984. Degener Verlag. ✓

Herbert Seitz: Glashütten in Mecklenburg. Zeitschrift für Niederdeutsche Familienkunde Jahrgang 43 Heft 2 (März 1968) und 3/4 (Mai 1968). ✓

Gerd Sobietzky: Ausgewählte Glashütten zwischen Tessin und Altentreptow, Stralsund 2005, Beiträge zur Glashüttenforschung. ✓

Ralf Wendt: Glashütten und Glashüttenarbeiter in Mecklenburg. Forschungen und Berichte, Staatliche Museen zu Berlin, Band 15, 1973. ✓

Ralf Wendt: Zur Frühgeschichte des Glashüttenwesens in Mecklenburg. Deutscher Kulturbund, nr. 9, März 1969. ✓

Holstein

Alsterverein: Jahrbuch des Alster-Vereins 1911. 11. Jahrgang. Hamburg : Bendschneider 1911. ✓

Dr. Th. Hach: Überblick über die ehemalige Glasindustrie in und um Lübeck. Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde. Band 8. Lübeck 1900. ✓

Heimatverein des Kreises Segeberg (Hrsg.): Heimatkundliches Jahrbuch für den Kreis Segeberg 1957. 3. Jahrgang.; Paperback; Bad Segeberg, C. H. Wäser, 1957. ✓

Karl Hucke: Glasmacherei. In Ernst Schlee: Gottorfer Kultur im Jahrhundert der Universitätsgründung. 1965. ✓

Otto Kock: Über Glashütten in der Umgegend Bornhöveds. Die Heimat, Kiel, 35. Jahrgang, 1/1925. ✓

Wolfgang Prange: Die Anfänge der großen Agrarreformen in Schleswig-Holstein bis um 1771. Neumünster 1971. ✓

Harald Richert: Glashütten und Glasmacher im südöstlichen Holstein und in Hamburg. Zeitschrift für Niederdeutsche Familienkunde Jahrgang 54 Heft 6 (November 1979). ✓

Ernst Ritter: Glashütten in Vor Pommern. Zeitschrift für Niederdeutsche Familienkunde Jahrgang 51 Heft 1 (Januar 1976). ✓

Franz Schubert: Trauregister aus den älteren Kirchenbüchern Schleswig-Holsteins. Von den Anfängen bis zum Jahre 1704. Göttingen 1989. Degener Verlag. ✓

Efterskrift

Vores slægt som glasmagere sluttede i 1867 med Carl Frederik Gundelachs død i Fensmark efter mindst 200 års uafbrudt glasmagertradition.

Forfatteren har i 2014 genoptaget traditionen – foreløbig i form af et par dagskurser i glaspustning hos glasmester Eric Meaker på Jyderup Højskole. Ifølge Eric Meaker ligger det i generne...

Glasprodukter, Peter Gundelach, marts 2014

